

ŠIAULIŲ UNIVERSITETAS
SOCIALINĖS GEROVĖS IR NEGALĖS STUDIJŲ FAKULTETAS
SOCIALINĖS PEDAGOGIKOS IR PSICHOLOGIJOS KATEDRA

Socialinės pedagogikos magistratūros studijų programa

Agnė Eidintaitė

**PATYČIŲ PREVENCINIŲ PROGRAMŲ TAIKymo SOCIOEDUKACINIAI
ASPEKTAI: RAIŠKOS TENDENCIJOS**

Magistro darbas

Magistro darbo vadovas –
prof. dr. Adolfas Juodraitis

2013

Magistro darbo santrauka

Darbe atlikta *teorinė* patyčių reiškinio ir taikomų prevencinių programų *analizė*. Iškelta *hipotezė*, jog patyčių prevencinių programų taikymas turėtų užtikrinti patyčių mažėjimą. Anketinės *apklausos* ir *interview metodais* buvo atliktas tyrimas, kurio tikslas – atskleisti patyčių prevencinių programų taikymo aspektus ir raiškos tendencijas. Tyrimo duomenys buvo analizuojami turinio (Content) analize bei Dan Olweus duomenų analizės programa. Kiekybinio tyrimo apklausoje dalyvavo 168 (2011 m.) ir 160 (2012 m.) Šiaulių miesto progimnazijos (3 – 8 kl.) mokinių. Interview dalyvavo 10 Šiaulių miesto progimnazijos pedagogų ir 10 (5 – 8 kl.) mokinių.

Svarbiausios empirinio tyrimo išvados: 1) Mokslinės literatūros analizė atskleidžia, jog patyčios yra labai paplitęs reiškinys Lietuvos mokyklose. Mokinių tarpe dažniausiai naudojamos žodinės patyčios, sparčiai plinta kibernetinės patyčios. Nuolatos patiriantiems patyčias sukeliama fizinis, psichologinis diskomfortas ar net somatiniai sutrikimai. 2) Progimnazijoje patyčias patiria trečdalis mokinių, tai daugiau negu Lietuvoje 2010 m. HBSC atlikto tyrimo vidurkis. Patyčias dažniausiai patiria 5 – 6 klasių mokiniai. Dažniausiai tyčiojasi 6 – 7 klasėse besimokantys paaugliai. Dažniausiai patyčios patiriamos kabinetuose (kai nėra mokytojo), mokyklos koridoriuose. 3) Tyrimas atskleidė, jog progimnazijoje patyčių prevencinės programos nėra pakankamai gerai įdiegiamos. Progimnazijoje po programos įgyvendinimo patiriančių patyčias ir besityčiojančių skaičius išaugo, o turėjo ženkliai sumažėti. Mokiniai nepakankamai supažindinti su patyčių pasekmėmis, nemokami, kaip reikia į jas reaguoti. 4) Išryškėjo, jog patyčių prevencinės programos Olweus stiprybė – darbas komandoje, naujų žinių įvaldymas. Silpnybės – specialistų patarimų, praktinių užsiėmimų trūkumas, griežtos ribos. Pilotinio projekto „Saugi mokykla“ stiprybės – bendradarbiavimas su kitomis ugdymo įstaigomis, seminarai, vasaros stovyklos mokiniams. Silpnybių neįžvelgta. Programos Antras žingsnis stiprybės – vaizdinga metodinė medžiaga, aiškios instrukcijos. Silpnybė – negalima dalintis gerąja patirtimi, medžiaga su programoje nedalyvaujančiais asmenimis.

Nepasitvirtino hipotezė, jog patyčių prevencinių programų taikymas turėtų užtikrinti patyčių mažėjimą. Tyrimas atskleidė, jog progimnazijoje patyčių nesumažėjo, priešingai, jų skaičius išaugo.

Esminiai žodžiai: patyčios, patyčių prevencinės programos, raiška, socioedukacinis, agresija.

Turinys

Magistro darbo santrauka	2
Įvadas	4
<i>1 skyrius.</i> VAIKŲ PATYČIŲ REIŠKINIO IR TAIKOMŲ PREVENCIJOS PROGRAMŲ TEORINIAI PAGRINDAI	7
1.1. Patyčios, kaip viena iš emocinio smurto formų	7
1.1.1. Patyčių samprata, jų formos ir paplitimas	7
1.1.2. Patyčių raiškos priežastys ir pasekmės.....	10
1.2. Smurto ir patyčių prevencijos programos ir jų įgyvendinimo strategijos	13
1.2.1. Patyčių prevencijos programų samprata.....	13
1.2.2. Patyčių prevencijos efektyvumo galimybės	14
1.2.3. Patyčių prevencinės programos Lietuvos ugdymo įstaigose.....	15
2 skyrius. PATYČIŲ PREVENCINIŲ PROGRAMŲ MOKYKLOJE TAIKYMO IR RAIŠKOS TENDENCIJŲ TYRIMAS	19
2.1. Tyrimo metodika	19
2.2. Tyrimo dalyviai	19
2.3. Patyčių paplitimas ir raiška 3 – 8 klasėse (kiekybiniu aspektu).....	20
2.4. Patyčių prevencinių programų tyrimo analizė (kokybiniu aspektu).....	26
2.4.1. Patyčių samprata ir formos tyrimo dalyvių įvertinimai	26
2.4.2. Patyčių dalyvių charakteristika tyrimo dalyvių įvertinimai	29
2.4.3. Patyčių pasekmės tyrimo dalyvių įvertinimai	31
2.4.4. Patyčių prevencijos veiklos formų taikymas	33
2.4.5. Taikomų patyčių prevencinių programų stiprybės ir silpnybės (pedagogų vertinimas).....	36
Išvados	40
Rekomendacijos	41
Literatūra	42
Summary	50
Priedai	51

Įvadas

Mokslinė problema ir tyrimo aktualumas. Patyčios nėra nauja problema, tačiau savo mastais ir raiška ji tampa vis svarbesne ir reikalauja daugiau dėmesio. Tai viena opiausių problemų, su kuria susiduria šiuolaikinė visuomenė, o ypač mokyklos aplinka (Williams, 2007). Sistemingi patyčių tyrinėjimai pradėti XX a. 7-8 dešimtmetyje Švedijoje, vėliau ir kitose šalyse (Povilaitis, Valiukevičiūtė, 2006). Dabar taip pat atliekama daugybė tyrimų įvairiose pasaulio šalyse, siekiant išsiaiškinti patyčių raišką. Ypatingai vertingi yra tarptautiniai tyrimai, leidžiantys palyginti situaciją skirtingose šalyse (Povilaitis, Valiukevičiūtė, 2006). Viena iš tyrimų programų Pasaulio sveikatos organizacijos „Mokyklinio amžiaus vaikų gyvensenos ir sveikatos studija“ (angl. Health Behavior in School – aged Children (HBSC)). Lietuvoje pagal šią programą atliktos penkios moksleivių apklausos – 1994, 1998, 2002, 2006, 2010 metais. Jose dalyvavo 11, 13 ir 15 metų moksleiviai (Zaborskis, 2010). Lietuvos mokyklose nuo 1994 m. iki 2010 m. patyčių apraiškų sumažėjo, bet palyginus su kitomis šalimis, patyčių dažnis lieka didžiausias (Vareikienė, Zaborskis, 2012). Tyrimo duomenimis Lietuvoje 2010 m. patyčias patyrė 23,8% mergaičių ir 28,6% berniukų, pripažino, kad tyčiojosi 14,8% mergaičių ir 27,3% berniukų (Zaborskis, 2010). Patyčios išskiriamos kaip vienas grėsmingiausių socialinių reiškinių visuomenėje (Juodeikaitė, 2010). Patyčių fenomenas yra labai dažnas Lietuvos mokyklose, nuolatiniai pravardžiavimai, žeminimai yra daug dažnesni nei sunkios ar žiaurios smurto formos (Karmaza, Grigutytė, Karmazė, 2007). Patyčių, patiriamų mokykloje, problemai spręsti yra skiriamas ypatingas dėmesys. Įvairių šalių autoriai nagrinėja jų atsiradimo priežastis, pasekmes, paplitimą (Čaikinienė, 2009; Pocevičienė, Girdvainis, 2010, 2011; Bukhari, Inam, Hafiz 2011; Gourneau, 2012; Weidong, Rukavina, Wright, 2012; Reulbach, 2013; Dunne, Sabates, Bosumtwi-Sam, Owusu, 2013;), patyčių paplitimą iš mokinių, turinčių specialiųjų poreikių (Gudonis, Šatkauskienė, 2012; Eckes, Gibbs, 2012; Skerytė-Kazlauskienė, Barkauskienė, Povilaitis, 2012), internetines patyčias (Pilkauskaitė-Valickienė, Žukauskienė, Raižienė, 2009; Čepienė, Gedutienė, Rugevičius, Šimulionienė, 2010, 2012; Kwan, Skoric, 2013), gilinamasi į lyčių, klasės santykių skirtumus, susijusius su internetinių patyčių patyrimu (Griezel, Finger, Bodkin-Andrews, Craven, Yeung, 2012), tiria veiksnius lemiančius patyčių atsiradimą (Tochigi ir kt., 2012), ieško skirtumų tarp „tradicinių“ ir internetinių patyčių (Boulton, Lloyd, Down, Marx, 2012), kuriamos naujos kompiuterinės programos, kurių pagalba galima nustatyti ar mokinys linkęs tyčiotis (Torres, Cangas, García, Langer, Zárata, 2012; Casas, Del Rey, Ortega-Ruiz, 2013). Jungtinių Tautų Vaiko teisių konvencijoje, 19 straipsnyje pažymima, jog Valstybės dalyvės, siekdamos apginti vaiką nuo įvairiausio pobūdžio fizinio ar psichologinio smurto, įžeidimų ar piktnaudžiavimo, turi imtis visų reikiamų teisinių, administracinių, socialinių ir švietimo priemonių (Kvieskienė, 2005b). Lietuvos ir užsienio mokslininkai tyria patyčių

prevencines programas (Grigutytė, Šalialionė, Skučaitė, Karmazė, 2008; Račkauskas, Šilėnienė, 2010; Morgan, 2012; Frisén, Hasselblad, Holmqvist, 2012), jų taikomumą (Malinauskienė, Gumuliauskienė, 2010; Schroeder ir kt., 2012; Valeckienė, 2011).

Pocevičienės (2010) teigimu, mažai dėmesio skiriama patyčių prevencijos problemų tyrimui. Daugelio patyčių prevencinių programų efektyvumas nėra pakankamas. Tai suponuoja poreikį patyčių ir smurto ugdymo įstaigose reiškinį ir jo prevencijos galimybes tirti detaliau, taikant sisteminę prieigą ir ieškant giluminių šios problemos sprendimo būdų.

1996 metais JAV smurto tyrimų ir prevencijos centras įvertino ir iš 600 smurto prevencijos programų atrinko 11 pačių efektyviausių programų, iš jų Lietuvos ugdymo įstaigose vykdomos: „Olweus patyčių prevencinė programa“, „Big Brothers Big Sisters“ programa, „Antras žingsnis“ („Second Step“) (Povilaitis ir kt., 2007). Mokyklose diegiama Lions Quest programos dalis „Paauglystės kryžkelėse“. VO „Gelbėki vaikus“ nuo 2010 m. dvylikoje Lietuvos mokyklų ėmė vykdyti pilotinį projektą „Saugi mokykla“, šiuo metu dalyvauja 27 mokyklos. Specialiosios pedagogikos ir psichologijos centras nuo 2012 m. iki 2015 m. vykdo valstybės planavimo projektą „Saugios aplinkos mokykloje kūrimas“. Projekto metu planuojama įvykdyti prevencines programas 800 mokyklose. Taip pat numatoma parengti dvi naujas prevencines programas¹.

Tarptautinių tyrimų duomenimis tarp Lietuvos moksleivių patyčių mastas mažėja, bet lieka vienas iš aukščiausių tarp kitų šalių. Norint mažinti patyčias nuo 2000 metų pradėtos diegti patyčių prevencinės programos Lietuvos mokyklose. Beveik visos patyčių prevencinės programos, projektai yra sukurti kitų šalių mokslininkų, remtasi tų šalių patirtimi, vertybėmis nuostatomis. Daugumoje Lietuvos mokyklose stengiamasi kuo daugiau įvykdyti įvairiausių programų, nesvarstant, ar tikrai jos tiks, ar bus galimybė įvykdyti ir ar tikrai jos reikalingos. Lietuvoje patyčių tematika rašomi mokslo darbai, atliekami tyrimai, kuriais dažniausiai bandoma atskleisti patyčių priežastis, paplitimą, išskirti tam tikras tendencijas. Nėra pakankamai atskleista, kaip patyčių prevencinės programos veikia, ar užsienio šalių mokslininkų sukurtos programos yra tinkamos lietuviškam mentalitetui, kokia jų teikiama nauda, kokie sunkumai kyla jas diegiant. Galime teigti, jog neužtektinai atliekama tyrimų, kurie atskleistų programų taikymo raiškos tendencijas.

Tyrimo objektas – patyčių prevencinių programų taikymo raiška progimnazijoje.

Hipotezė – patyčių prevencinių programų taikymas turėtų užtikrinti patyčių mažėjimo mastus.

Tyrimo tikslas – atskleisti patyčių prevencinių programų taikymo aspektus ir raiškos tendencijas.

Uždaviniai:

¹ Projektas „Saugios aplinkos mokykloje kūrimas“ (2011).

1. Remiantis mokslinės literatūros analize, teoriškai pagrįsti patyčių raiškos tendencijas ugdymo institucijose.
2. Atskleisti patyčių raišką progimnazijoje (3 – 8 klasių mokinių grupėje).
3. Ištirti patyčių prevencinių programų raiškos tendencijas.
4. Atskleisti progimnazijoje vykdomų patyčių prevencinių programų stiprybes ir silpnąsias puses.

Tyrimo dalyviai.

Kiekybinio tyrimo apklausoje dalyvavo Šiaulių miesto progimnazijos 3 – 8 klasių mokiniai. Įvertinant prevencinio darbo svarbą ir sistemiškumą į kiekybinį tyrimą buvo įtraukti 3 – 4 klasių mokiniai, taip sukuriant prielaidas palyginti patyčių raiškos pokyčius taikant ankstyvas intervencines priemones. Tyrimas vyko 2011 m. lapkričio mėnesį, apklausoje dalyvavo 168 mokiniai. Pakartotinas tyrimas vyko 2012 m. lapkričio mėnesį, klausimynus užpildė 160 mokinių. Pusiau standartizuotas interviu atliktas 2013 metų kovo mėnesį Šiaulių miesto progimnazijoje, tyrime dalyvavo 10 mokytojų ir 10 mokinių, kurie mokosi 5 – 8 klasėse, respondentai pasirinkti patogiosios atrankos būdu.

Tyrimo metodai:

1. Mokslinės literatūros analizė.
2. Kiekybinio ir kokybinio tyrimo metodai: anketinė apklausa, pusiau standartizuotas interviu.
3. Empirinių duomenų apdorojimo metodai: 1) Dan Olweus analizavimo programa. 2) turinio (Content) analizės metodas.

Pagrindinių sąvokų ir santrumpų žodynėlis

Patyčios – tyčinis, pasikartojantis, neigiamas (nemalonus arba skausmingas) vieno ar kelių asmenų elgesys, nukreiptas prieš asmenį, kuriam sunku pačiam apsiginti (Olweus, 2007).

Prevencija – galimybių pasireikšti šalinimas, užbėgimas už akių (Keinys, 2011).

Programa – 1. veikimo, darbo planas. 2. organizacijos ar atskiro veikėjo veiklos planas principų ir uždavinių išdėstymas; tam skirtas leidinys. 3. trumpas mokomojo dalyko turinio išdėstymas; tam skirtas leidinys (Keinys, 2011).

BBBS – „Big Brothers Big Sisters“ (Didžiojo ir Mažojo Draugo) savanorystės principu veikianti programa, skirta padėti vaikams.

HBSC – Tarptautinė mokyklinio amžiaus vaikų gyvenimo ir sveikatos studija (Health Behaviour in School-aged Children) (Zaborskis, 2010).

OPPP – Olweus patyčių prevencinė programa. Sukurta norvegų prof. D. Olweus, ši programa diegiama daugelyje pasaulio šalių (Olweus ir kt., 2008).

PSO – Pasaulinė sveikatos organizacija. Tai specializuota Jungtinių Tautų institucija, didžiausia tarptautinė sveikatos organizacija².

Magistro darbo struktūra. Šį magistro darbą sudaro: santrauka lietuvių kalba, įvadas, 2 skyriai, išvados, rekomendacijos, naudotos literatūros sąrašas (94 šaltiniai), santrauka anglų kalba, priedai. Tyrimo duomenis iliustruoja 11 lentelės, 8 paveikslai. Prieduose pateikiama (interviu klausimai, kiekybinio tyrimo duomenis iliustruojantys 4 paveikslai ir kokybinio tyrimo duomenis iliustruojančios 4 lentelės), darbo apimtis – 51 psl.

1 skyrius. VAIKŲ PATYČIŲ REIŠKINIO IR TAIKOMŲ PREVENCIJOS PROGRAMŲ TEORINIAI PAGRINDAI

1.1. Patyčios, kaip viena iš emocinio smurto formų

1.1.1. Patyčių samprata, jų formos ir paplitimas

Patyčioms, kaip vienai dažniausių agresyvaus elgesio formų, pasitaikančių mokykloje, skiriama ypatinga svarba (Targamadžė, Valeckienė, 2007). Dabartinės lietuvių kalbos žodyne patyčios paaiškinamos kaip, ko nors darymas tyčia, kieno apmaudui (Keinys, 2011). Profesorius Olweus (2007) patyčias apibūdina, kaip tyčinį, pasikartojantį, neigiamą (nemalonų arba skausmingą) vieno ar kelių asmenų elgesį, nukreiptą prieš asmenį, kuriam sunku pačiam apsiginti. Pasak Pocevičienės, Girdvainio (2011) patyčios – sąmoningas, neišprovokuotas bei nuolat pasikartojantis neigiamas vieno ar kelių asmenų elgesys prieš silpnesnįjį. Kurienės (2007) teigimu – tai agresyvus, pasikartojantis elgesys, kai stipresnieji skriaudžia silpnesnius. Pocevičienės (2010) teigimu, patyčios yra nukreiptos į vieną svarbiausią, vaiko teisę, gyventi ir augti oriai. Anot Karmazos, Grigutytės, Karmazės (2007) patyčios apima labai platų smurtinio elgesio spektrą. Patyčios gali būti ne mažiau žalingos nei sunkios smurto formos (sumušimas, išžaginimas, grasinimai nužudyti ir t.t.). Smithas (Robichaud cit., 2007) patyčias įvardija kaip sistemingą piktnaudžiavimą nuolatine ar pasikartojančia galia – dominavimu. Povilaitis ir kt. (2007) išskiria tris pagrindines patyčių savybes: tai tyčiniai veiksmai, jie pasikartojantys, patyčių situacijoje vyrauja psichologinė ar fizinė jėgos persvara.

² Valstybinė akreditavimo sveikatos priežiūros veiklai tarnyba prie Sveikatos ministerijos (2012). <http://www.vaspvt.gov.lt/node/331>

Epidemiologiniai tyrimai rodo, kad, palyginti su kitomis šalimis, patyčių reiškinys Lietuvos mokyklose yra itin paplitęs (Vareikienė, Zaborskis, 2012). Tarptautinė mokyklinio amžiaus vaikų gyvenimo ir sveikatos studija (Health Behaviour in School-aged Children (HBSC)), koordinuoja Pasaulio sveikatos organizacija. Kai Lietuva įsijungė į šį tyrimą (1994 m.) dalyvavo 24 šalys, šiuo metu daugiau nei 40 šalių (Zaborskis, Vareikienė, 2008). Lietuvoje pagal šią programą atliktos penkios moksleivių apklausos – 1994, 1998, 2002, 2006, 2010 metais. Jose dalyvavo 11, 13 ir 15 metų moksleiviai. Abiejų patyčių apraiškų dažnis Lietuvos mokyklose nuo 1994 m. iki 2010 m. sumažėjo, bet su kitomis šalimis patyčių dažnis Lietuvos mokyklose kol kas lieka didžiausias. Atlikto tyrimo duomenimis 2010 m. mergaitės tyčiojosi 14,8%, berniukai 27,3%, patyrė patyčias mergaičių 23,8% berniukų 28,6% (Zaborskis, 2010), Armėnijoje patyčias patyrė 2 % mergaičių ir 5 % berniukų, Švedijoje – 4 % berniukų ir mergaičių, Italijoje – 3 % mergaičių ir 5 % berniukų (Vareikienė, Zaborskis, 2012). Grigutytės ir kt. (2008) atlikto tyrimo rezultatai parodė, jog Lietuvoje trečdalis mokinių mokykloje jaučiasi nesaugiai. Gudonio, Šatkauskienės (2012) tyrimas atskleidė, jog daugiausia priekabiavimo patyrė 12–13 metų specialiųjų ugdymo(si) poreikių turintys vaikai, lyginant su įprastinės raidos bendraamžiais. Įprastinės raidos vaikai taip pat patiria visas priekabiavimo formas, tačiau lyginant su specialiųjų ugdymo(si) poreikių vaikais, jas patiria rečiau. Skerytės-Kazlauskienės ir kt. (2012) atlikto tyrimo rezultatai atskleidė, jog paaugliai, turintys mokymosi sutrikimų, dažniau patiria patyčias ir rečiau tyčiojasi iš kitų, lyginant su bendraamžiais, kurie neturi mokymosi sutrikimų.

Mokiniai įvairiausiais būdais tyčiojasi vieni iš kitų, kabinėjasi, pravardžiuoja, apkalba, siuntinėja grasinančias žinutes internetu. Įvairūs autoriai išskiria patyčias į tiesiogines ir netiesiogines (Povilaitis, Valiukevičiūtė, 2006; Targamadzė, Valeckienė, 2007; Povilaitis ir kt., 2007; Olweus ir kt., 2008; Damijonaitis, 2009).

Tiesioginės patyčios – pasireiškia verbaline ir fizine agresija (Valeckienė, 2007). Vaikas yra puolamas atvirai, užgauliojamas savo bendraamžių, pravardžiuojamas, grasinama, stumdomas, kumščiuojamas, gadinami daiktai, atiminėjami pinigai, daiktai (Povilaitis, Valiukevičiūtė, 2006; Damijonaitis, 2009; Povilaitis ir kt., 2007).

Netiesioginėmis patyčiomis vadiname tokį elgesį, kuomet vaikas skaudinamas nenaudojant tiesioginės agresijos (Povilaitis, Valiukevičiūtė, 2006). Agresija yra užmaskuota ir subtilesnė. Šios patyčios įgauna socialinio atstūmimo formą – tyčia apgalvotai išstumiamas iš grupės ar kokios nors bendros veiklos (Olweus ir kt., 2008), neapykantos prieš mokinį kurstymas (Povilaitis, Valiukevičiūtė, 2006), socialinė izoliacija (Valeckienė, 2007; Targamadzė, Valeckienė, 2007). Netiesioginėmis patyčiomis taip pat laikytinos melagingos, nešvankios apkalbos, šmeižtas (Olweus ir kt., 2008). Galima išskirti patyčių formas pagal tai, kokia agresija naudojama vaikui įskaudinti. Žodinės patyčios – kuomet vaikas yra skaudinamas, užgauliojamas žodžiu ir užrašais. Tai gali būti

prasivardžiavimas, gąsdinimas, pašaipios replikos apie žmogaus kūną, religiją, tautybę, negalią, išvaizdą, užrašai apie vaiką (Povilaitis ir kt. 2007). Fizinės – užgauliojimas veiksmais: pargriovimas, spardymas, kumščiojimas, stumdymas, spjaudymas, daiktų gadinimas ir atiminėjimas, drabužių gadinimas (Valeckienė, 2007; Povilaitis, Jasiulionė, 2008). Elektroninės patyčios – viena iš patyčių formų. Tai yra agresyvus, tyčinis, pasikartojantis vieno asmens arba grupės žmonių prieš auką nukreiptas veiksmas virtualioje erdvėje, auka negali lengvai apsiginti (Pilkaukaitė-Valickienė ir kt., 2009). Lietuvoje kiekvieną dieną kompiuteriu naudojasi trečdalis 9-10 metų vaikų, paaugliai (15-16 metų) net 80 % ir šie skaičiai nuolat auga. Atlikto tyrimo duomenimis Lietuvoje internetines patyčias patyrė 5% mokinių (Mažionienė, Povilaitis, Suchodolska, 2012). Penktadalis turi skriaudėjo patirtį elektroninėje erdvėje (Čepienė ir kt., 2010). Elektroninių patyčių pasekmės dažnai būna sunkesnės nei įprastų patyčių (Gedutienė ir kt., 2012), nes jos gali vykti 24 valandas per parą. Taikant informacines technologijas, informacija plinta itin greitai, virtualioje erdvėje sunku pašalinti jų turinį ir dažniausiai elektroninės patyčios yra anoniminės (Pilkaukaitė ir kt., 2009). Didžiosios daugumos mokinių tėvų nežino, ką jų vaikas veikia internete (Ybarra, Mitchell, 2004). Mokiniai labai dažnai vengia informuoti apie elektroninių patyčių atvejus, nes abejoja suaugusiųjų galimybėmis sustabdyti jas (Valeckienė, 2011). Norėdami, kad vaikas mažiau patirtų ar vykdytų patyčias, tėvai turi stebėti vaikų elgesį (Diamanduros, Downs, 2011), įvesti naudojimosi internetu taisykles (Ybarra, Mitchell, 2004).

Pirmasis mokinių vaidmenų schemą sudarė norvegų tyrinėtojas Olweus (žr. 1 pav.). Auka – vaikas, kuris patiria kitų vaikų patyčias. Skriaudėjas – tai yra tam tikras lyderis, kuris dažniau pradeda, inicijuoja patyčias ir ieško palaikymo, stengiasi įtraukti kitus. Aktyvus šalininkas – vaikas, kuris palaiko patyčias, kuris prisijungia prie skriaudėjo (antrina jam), tačiau yra nelinkęs pirmas pradėti tyčiotis. Šalininkas – palaiko tyčiojimąsi, pritaria jam ir jame dalyvauja (tačiau ne taip aktyviai, kaip skriaudėjas ar šalininkas). Pasyvus šalininkas – pritaria patyčioms, tačiau aktyviai neįsitraukia (Olweus ir kt., 2008). Neutralus stebėtojas – tikrai stebi, kas vyksta. Stengiasi išlikti nuošalyje ir jeigu jo asmeniškai tai neliečia, stengiasi niekaip neįsivelti. Galimas gynėjas – nepritariantis patyčioms vaikas, kuris norėtų padėti aukai, bet nieko nedaro, greičiausiai bijodamas pats tapti patyčių objektu. Aukos gynėjas – vaikas, kuriam nepatinka patyčios ir kuris stengiasi padėti aukai apsiginti arba bando sustabdyti patį priekabiavimą. Tai irgi neretai yra lyderis, kuris gali išdrįsti pasipriešinti skriaudėjams (Povilaitis, Valiukevičiūtė, 2006). Patyčių iniciatoriai ir aukos, suprantama, užima pagrindines patyčių iniciatoriaus/aukos problemų konfigūracijos pozicijas klasėje ar mokykloje, bet kiti moksleiviai taip pat vaidina svarbius vaidmenis bei demonstruoja skirtingus požiūrius ir reakcijas į aštrią patyčių situaciją. Schemoje bendrais bruožais nusakomas „patyčių ratas“. Joje pavaizduoti įvairūs būdai, kuriais daugelis moksleivių klasėje ar

mokykloje, kuriai aktuali patyčių problema, susiję su ja arba kokios įtakos ji turi moksleiviams (Olweus, 2007).

1 pav. Patyčių situacijoje atliekami vaidmenys (pagal D.Olweus)

1.1.2. Patyčių raiškos priežastys ir pasekmės

Skiriami individualūs, šeimyniniai, mokykliniai ir visuomeniniai veiksniai, skatinantys tyčiotis. Individualūs veiksniai – tai įgimtos ir įgytos asmens savybės. Dažniausiai skriaudėjui būdingas impulsyvumas, nelaimingumo ar menkavertiškumo jausmas, malonumo jautimas tyčiojantis iš kitų (Damijonaitis, 2009). Dažnai skriaudėjas pradeda tyčiotis, kai jo savivertė žema, jis yra negerbiamas, smurto pagalba stengiasi įgyti kitų pagarbą (Gourneau, 2012). Didžiulė tikimybė, kad skriaudėjas yra patyręs ar dabar patiria patyčias. Dažnai jis nebemoka bendrauti neagresyviai (Hurrelmann, Unverzagt, 2001; Žukauskienė, 2001; Povilaitis, Valiukevičiūtė, 2006; Kurienė, 2007, Arlauskaitė, 2007). Tyrimai patvirtino, jog mokiniai, patiriantys patyčias, anksčiau ar vėliau atsako tuo pačiu (Pocevičienė, Girdvainis, 2011; Ivanauskienė, 2010; Šalaševičiūtė, 2007; Čaikinienė, 2009; Myers, 2008). Kitiems tai vienas iš būdų, padedančių apsiginti nuo išorinės kitų asmenų agresijos (Juodeikaitė, 2010). Ivanauskienės (2010) tyrimas atskleidė, jog dalis mokinių tokiu elgesiu siekia įgyti autoritetą tarp bendraamžių.

Šeimyniniai veiksniai – tai meilės, šilumos stoka; vaiko žeminimas ir fizinės bausmės šeimoje; tėvų priežiūros ir tvirtų elgesio ribų nebuvimas; nepastovi, išplėsta šeimos struktūra, nenustatyta tvarka; vaiko šeimos požiūris į agresyvų elgesį (Damijonaitis, 2009). Shetgir, Lin,

Avila, Flores (2012) atlikto tyrimo duomenimis vaikai, kuriems tėvai skiria mažiau dėmesio dažniau linkę vykdyti patyčias. Pasak Juodeikaitės (2010) mokiniai tarpusavio santykiuose taiko jiems artimų žmonių, dažniausiai tėvų, demonstruojamus bendravimo modelius, todėl smurtaujančio prieš kitus ar kitaip besityčiojančio vaiko elgesio priežasčių pirmiausia reikėtų ieškoti šeimoje. Williams, Kennedy (2012) atlikto tyrimo metu patvirtino, jog vaikai patyrę smurtą iš tėvų pusės, dažnai tampa skriaudėjais. Rumpf (2004) teigia, jog iš tėvų patirtas smurtas ne tik sukelia agresija, bet ir pažeidžia arba net suardo tėvų ir vaikų santykius. Juozulynas, Jurgelėnas, Narkauskaitė, Venalis (2012) teigia, jog toks negatyvus tėvų elgesys yra viena esminių priežasčių, skatinančių jaunuolius tapti deviantais.

Mokyklai tenka svarbus vaidmuo vaiko mokymo, asmenybės ugdymo ir socializacijos procesuose. Mokykla – tai vieta, kurioje moksleiviai praleidžia didžiąją savo gyvenimo dalį, todėl bendra jo savijauta, psichinė sveikata priklauso nuo to, kokia atmosfera yra mokyklos bendruomenėje (Bulotaitė, Pivorienė, Sturlienė, 2000). Mokykla – antroji vaiko bendruomenė (po šeimos), kurioje jis socializuojasi, įgyja tam tikrus elgesio, bendravimo su bendraamžiais ir vyresniais žmonėmis įgūdžius (Kvieskienė, 2005a).

Daugelis mokslininkų sutinka, kad televizijos programos, kuriuose rodomas smurtas skatina jas žiūrinčių vaikų agresyvų elgesį (Kvieskienė, 2000; Grigutytė, 2008), taip pat patyčių atsiradimą skatina įvairi medžiaga internete (Šalaševičiūtė, 2007). Kuo daugiau smurto demonstruojama televizijos laidose, virtualioje erdvėje, tuo labiau vaikai, spręsdami tarpusavio konfliktus, yra linkę panaudoti smurtą. Televizijos laidose rodomas smurtas gali sumažinti vaiko jautrumą realiam blogiui. Dėl to pasireiškia fiziologinių pojūčių pokyčiai, didėja nejautra, indiferentiškas požiūris į auką, jai padarytos žalos vertinimas ir sumažėjusi tikimybė, kad tikrovėje žmonės imsis kokių nors realių ir rezultatyvių veiksmų aukai apginti (Kvieskienė, 2005a). Skurdas – rizikos veiksnys, įtakojantis patyčių atsiradimą, masto plitimą (Šalaševičiūtė, 2007). Buvo nustatyta, kad vargingose šeimose augančių vaikų mokykliniai pasiekimai, gebėjimas prisitaikyti emociškai bei gebėjimų pasiekimai yra žymiai mažesni nei augančių vidutines pajamas turinčiose šeimose (Robichaud, 2007).

Mokyklai tenka svarbus vaidmuo vaiko mokymo, asmenybės ugdymo ir socializacijos procesuose. Mokykla – tai vieta, kurioje moksleiviai praleidžia didžiąją savo gyvenimo dalį, todėl bendra jo savijauta, psichinė sveikata priklauso nuo to, kokia atmosfera yra mokyklos bendruomenėje (Bulotaitė, Pivorienė, Sturlienė, 2000). Patyčios gali turėti rimtų ir ilgalaikių padarinių tiek patyčių aukai, tiek skriaudėjui, tiek visai mokyklos bendruomenei (Valeckienė, 2007). Patyčios yra kaip rizikos veiksnys įvairiausioms psichikos sveikatos ir elgesio problemoms atsirasti. Ir tik veikiant apsauginiams veiksniams – tai gali būti šeimos palaikymas, geri socialiniai

įgūdžiai, mokytojų parama – galime tikėtis, kad patyčių pasekmės nebus labai skaudžios (Povilaitis, Jasiulionė, 2008).

Daugelio mokslininkų nuomonė dėl patyčių pasekmių yra vienareikšmiška – patyčios turi neigiamų pasekmių jų aukoms, o kartais – ir pačiam patyčių iniciatoriui (skriaudėjui) (Baniulienė, Juodaitytė, 2011). Pasak Karmazos ir kt. (2007) Mokykloje vykstant patyčioms, visi jaučiasi nesaugūs. Saugumo jausmas yra vienas pagrindinių reikalavimų, siekiant užtikrinti nuoseklų asmenybės ugdymą.

Patiriantys patyčias jaučiasi nesaugūs, išgyvena nerimą, baimę, nepasitiki savimi, pasižymi žemesne saviverte (Robichaud, 2007). Ilgalaikis nerimas ir baimės būseną yra labai didelis rizikos veiksnys atsirasti kitoms psichikos sveikatos problemoms. Įvairūs psichosomatiniai simptomai: galvos, pilvo, skausmai, pykinimas, miego, apetito sutrikimai. Vengimas lankyti mokyklą, pamokų praleidinėjimas, akademinų pasiekimų suprastėjimas. Smurtinis reagavimas į skriaudėjus (Povilaitis, Valiukevičiūtė, 2006). Somatiniai negalavimai, sunkumai bendraujant su bendraamžiais, padidėjęs nerimastingumas, emocinės būklės pablogėjimas, galintis paskatinti griebtis net kraštutinių priemonių (pvz., savižudybė) Valeckienė, 2007). Savižudybė neretai būna toleruojamų ir ilgai besitęsiančių patyčių rezultatas (Damijonaitis, 2009). Mokykloje patirtos patyčios gali būti susijusios su vyresniame amžiuje kylančiomis elgesio, bendravimo, emocinėmis problemomis (Valeckienė, 2007).

Patyčios veikia ne tik auką, bet ir patį skriaudėją, nes toks elgesys tiesiogiai susijęs su delinkventiniu elgesiu ateityje (Valeckienė, 2007). Olweus ir kt. (2008) tyrimai parodė, jog 60% berniukų, kurie aktyviai tyčiojosi iš savo bendraamžių mokykloje, iki 24 m. amžiaus padarė bent vieną nusikaltimą, o 35–40 % – 3 ir daugiau nusikaltimų tik 10% į patyčias neįsitraukusių mokinių įvykdė nusikaltimą.

Mokykla vaikui yra lyg antroji bendruomenė, į kurią patenka po šeimos ir kurioje socializuojasi, įgauna tam tikrus elgesio, bendravimo su bendraamžiais ir vyresniais žmonėmis įgūdžius, todėl didelis patyčių paplitimas mokykloje gali daryti neigiamą įtaką moksleivių ir mokytojų saugumo jausmui (Jonynienė, Bartkutė, Butvilas, 2011). Patyčios veikia visus vaikus – ne tik tuos, kurie įsitraukia į patyčias ar patiria jas, bet ir stebėtojus. Jei mokiniai mato, kad nereaguojama į tyčiojimąsi arba jam netgi pritariama, tuomet formuojasi nuostata, kad toks elgesys yra tinkamas ir priimtinas. Ilgainiui tokia nuostata gali didinti patyčių mastą ir kurti mažiau saugią atmosferą. Tokioje situacijoje vertybių sistema tampa labai iškreipta: tolerancija, pagalba kitam, draugiškumas, pagarba tampa nevertinamu elgesiu. Tuo tarpu tyčiojimasis tampa tokiu elgesiu, kuris leidžia vaikams tapti lyderiais, užimti aukštą statusą klasėje, būti vertinamu ir gerbiamu (Povilaitis, Valiukevičiūtė, 2006).

1.2. Smurto ir patyčių prevencijos programos ir jų įgyvendinimo strategijos

1.2.1. Patyčių prevencijos programų samprata

Dabartiniame lietuvių kalbos žodyne prevencija apibrėžiama, kaip galimybių pasireikšti šalinimas, užbėgimas už akių (Keinys, 2011). Prevencija – įvairių informacinių, mokymo priemonių taikymas, siekiant sumažinti prievartos, žalingų priklausomybių ir nusikalstamumo atvejų. Norima, kad vaikai mokėtų labiau apsisaugoti ar išvengti pavojingų situacijų, žinotų, kaip gali padėti vieni kitiems, išmoktų ieškoti pagalbos (Andrašiūnienė, 2007). Prevencija – tai ne tik siekimas, kad sumažėtų nepageidaujamo elgesio ir smurto, tai siekimas, kad mokyklos bendruomenės nariai žinotų, kur kreiptis pagalbos, ko tikėtis iš mokyklos personalo, kitų tarnybų. Prevencija yra darbas su vaiku, kuris nederamai elgiasi (Karmaza ir kt., 2007). Prevencijos tikslas – surinkti reikiamą informaciją, kuri padėtų užkirsti kelią nepageidaujamiems įvykiams ir situacijoms (Gedutienė ir kt., 2012).

Vaikai nesijaučia saugūs savo artimiausioje aplinkoje, kuri daro didžiausią įtaką jų asmenybės brandai ir akademiniam pasiekimams. Tiek mokyklos bendruomenei, tiek visuomenei nekyla abejonių, jog būtina valdyti vaikų socialinę aplinką, siekiant kuo labiau užtikrinti saugumo poreikį, laiku pastebėti ir sustabdyti neigiamų reiškinių plitimą ugdymo institucijoje (Braslauskienė, Jonutytė, 2005). Patyčios mokykloje dominuojanti žemo intensyvumo agresijos forma. Jeigu į patyčias nebus kreipiamas dėmesys, pamažu agresyvus elgesys įgaus vis sudėtingesnes formas. Esminis agresijos mokykloje prevencijos aspektas – intervencijos nustatymas ir įgyvendinimas, strategijų, nukreiptų į prevenciją ar patyčių mažinimą mokykloje, kūrimas (Valeckienės, 2007).

Lietuvos Respublikos Vyriausybė, siekdama kurti saugią mokyklą ir mažinti patyčių mastą ugdymo įstaigose, priėmė nutarimą dėl „Nacionalinės smurto prieš vaikus prevencijos ir pagalbos vaikams 2008–2010 m. programos patvirtinimo“. Jo tikslas – numatyti kompleksines priemones smurtui prieš vaikus su visomis jo apraiškomis šalinti³. Specialiosios pedagogikos ir psichologijos centras nuo 2012 m. iki 2015 m. vykdo valstybės planavimo projektą „Saugios aplinkos mokykloje kūrimas“. Projekto metu planuojama įvykdyti prevencines programas 800 mokyklose, numatoma parengti dvi naujas prevencines programas⁴. Smurto tyrimų ir prevencijos centras (Kolorado valstija, JAV) 1996 metais įvertino ir iš 600 smurto prevencijos programų atrinko 11 pačių efektyviausių programų, iš jų Lietuvos ugdymo įstaigose naudojamos: „Olweus patyčių prevencinė programa“, „Big Brothers Big Sisters“ (vyresniųjų brolių ir vyresniųjų seserų programa“, „Antras žingsnis“ („Second Step“) (Povilaitis ir kt., 2007). Prevencinėse programos vis diegiamos ugdymo

³ Nacionalinės smurto prieš vaikus prevencijos ir pagalbos vaikams 2008–2010 m. programos patvirtinimas http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=331947

⁴ Projektas „Saugios aplinkos kūrimas mokykloje“ (2011).

įstaigose, bet vis paviešinami nauji patyčių, smurto atvejai tarp mokinių, tai rodo, kad vykdomos prevencinės programos ir veiklos nėra pakankamai efektyvios (Pocevičienė, 2010). Mokykla yra vieta, kur mokiniai dažniausiai susiduria su patyčiomis, todėl būtent čia reikalingos permainos, ieškant būdų gerinti vaikų psichosocialines ugdymo(si) sąlygas (Damijonaitis, 2009).

1.2.2. Patyčių prevencijos efektyvumo galimybės

Pagrindinė vaiko teisė yra jaustis saugiam mokykloje ir išvengti engimo ir pasikartojančio žeminimo, kurį sukelia patyčios (Olweus, 2007). Prevencinės programos netinkamą elgesį turi slopinti, o pozityvų – įtvirtinti (Žukauskienė, 2001). Valeckienės (2007) atlikta užsienyje parengtų ir plačiai įgyvendinamų patyčias mažinančių programų analizė rodo, kad veiksmingos yra tos prevencinės patyčių programos, kai dirbama mokyklos, klasės ir individualiame lygmenyse, apimant visą mokyklos bendruomenę (administraciją, mokytojus, mokinius ir jų tėvus), formuojant patyčias neigiančias nuostatas, atliekant nuolatinę patyčių raiškos mokykloje stebėseną. Individualiame lygmenyje intervencinės strategijos nukreiptos į prosocialaus elgesio formavimą, taikant tinkamus tokio elgesio pastiprinimus. Klasės lygmenyje akcentuojamas patyčių, kaip grupinio reiškinių, aspektas ir orientuojamasi į patyčių netoleravimą, neigiamą požiūrį ne tik į skriaudėjus, bet ir patyčių situacijos stebėtojus. Mokyklos lygmenyje privalu nuolat atlikti patyčių situacijos mokykloje stebėseną, kurti griežtą patyčių netoleravimo politiką, privaloma visiems mokyklos bendruomenės nariams. Robichaud (2007) teigimu, imantis prevencinės veiklos svarbus mokytojo ir direktoriaus vadovavimo stilius, mokyklos darbuotojų pastovumas. Anot Šalaševičiūtės (2007), patyčių prevencija nėra ir negali būti vieno specialisto ar vienos srities specialistų prerogatyva. Tik dirbant komandoje ir vadovaujantis bendradarbiavimo principais galima tikėtis pozityvių rezultatų. Šią komandą turėtų sudaryti patys vaikai, jų tėvai, pedagogai, mokyklų psichologai, socialiniai pedagogai, vaiko teisių apsaugos tarnybų darbuotojai, policijos pareigūnai (nepilnamečių reikalų inspektoriai), kiti specialistai.

Tyrimai atskleidžia, jog veiksmingiausia prevenciją vykdyti trimis lygiais: mokyklos, klasės, individualiu lygiu (Povilaitis, Valiukevičiūtė, 2006; Povilaitis ir kt., 2007; Merfeldaitė, Railienė, 2007). Mokykla, kuri norėtų sumažinti patyčių mastą, turėtų sukurti patyčių mažinimo strategiją, kurioje būtų aiškiai įvardijama, kaip mokykla vertina tyčiojimąsi ir ko siekia (Povilaitis ir kt., 2007). Rekomenduojama sukurti klasės pageidautino, draugiško ir nepageidautino elgesio taisykles. Susikurti kiekvienos klasės taisykles. Svarbu, kad taisykles kurtų mokiniai (Povilaitis, Valiukevičiūtė, 2006). Individualūs pokalbiai su vaikų tėvais. Svarbu, kad teikiant pagalbą

nukentėjusiems ir skriaudžiantiems kitus vaikams, būtų įtraukiami ir jų tėvai – siekiant bendradarbiauti ir suteikti efektyvią pagalbą jų vaikams (Povilaitis ir kt., 2007).

Anot Povilaičio ir kt. (2007), tėvų vaidmuo įgyvendinant prevencines programas yra labai svarbus. Juk tėvai ugdo ir ruošia savo atžalas mokyklai, moko juos išreikšti savo jausmus, spręsti konfliktines situacijas. Tėvai turi bendradarbiauti su mokyklos bendruomene, įsitraukti į prevencines veiklas. Grigutytės ir kt. (2008) atlikto tyrimo duomenys atskleidė, jog net trečdalis tėvų nežino, jog mokyklose yra vykdomos prevencinės programos, galima daryti prielaidą, jog mokyklos bendruomenė tėvų neinformuoja.

1.2.3. Patyčių prevencinės programos Lietuvos ugdymo įstaigose

Norint užkirsti kelią agresijai, patyčioms mokykloje, reikalingos prevencinės priemonės. Šiuo metu Lietuvoje yra nemažai ir įvairių prevencinių programų, skirtų smurtui ir agresyvumui mokyklose mažinti. Mokykla gali pati savo nuožiūra pasirinkti, kokią iš jų taikyti. Lietuvoje dažniausiai diegiamos šios programos: „Olweus“ , „Antras žingsnis“, „Lions Quest“ programos dalis „Paauglystės kryžkelėse“, „Antras žingsnis“ (Juozulynas ir kt., 2012).

„*Zipio draugai*“ – ankstyvosios smurto prevencijos programa, skirta 5-7 metų vaikų socialinių ir sunkumų įveikimo įgūdžiams ugdyti (Bieliauskienė, 2010). Tai viena sėkmingiausių prevencinių programų, įgyvendinamų Lietuvos ugdymo sektoriuje (Damijonaitis, 2009). 2012-2013 mokslo metais dalyvauja programoje 487 ugdymo įstaigos⁵. Programa įgyvendinama priešmokyklinėse grupėse arba pirmose pradinės mokyklos klasėse. „Zipio draugai“ programa trunka 24 savaites, per savaitę vaikai dalyvauja viename 45 minučių trukmės užsiėmime. Programa remiasi šešių pasakojimų ciklu, pavadintu „Zipio draugai“ (Bieliauskienė, 2010). Programos „Zipio draugai“ tikslas – siekiant geresnės emocinės vaikų savijautos padėti jiems įgyti socialinių ir emocinių sunkumų įveikimo gebėjimų. Sunkumų įveikimo gebėjimai yra labai svarbūs mažinant savižudybių skaičių, taip pat jie prisideda prie patyčių problemos sprendimo (Damijonaitis, 2009).

Lions Quest „Paauglystės kryžkelėse“. Lions Quest programa sukurta 1985 metais JAV. Lions Quest gyvenimo įgūdžių ugdymo programa „Paauglystės kryžkelės“ Lietuvoje pradėta įgyvendinti nuo 2006 metų., (Slušnys, 2007), 2012- 2013 mokslo metais programa diegiama 130 mokyklose⁶. Programos tikslas – lavinti esminius socialinius ir emocinius mokinių įgūdžius: ugdyti savimone, savitvardą, lavinti bendravimo, sprendimų priėmimo gebėjimus (Slušnys, 2007).

⁵ Programos „Zipio draugai“ dalyvių statistika (2012).

⁶ Lions Quest gyvenimo įgūdžių ugdymo programos dalis „Paauglystės kryžkelėse“ <http://www.lions-quest.lt/>

Pasaulyje pripažinta kaip viena veiksmingiausių ir ilgalaikį poveikį turinti programa (Šukytė, 2010). Lions Quest programos dalis „Paauglystės kryžkelėse“ skirta 10–14 metų mokiniams (Slušnys, 2007). Medžiaga išdėstoma per trejus metus – tai 102 pamokos, jos vyksta kartą per savaitę dalyvaujant visai klasei (Šukytė, 2010). Lions Quest programos dalis „Paauglystės kryžkelėse“ ugdo penkias esmines mokinių emocines ir socialines kompetencijas: savimone, socialinį sąmoningumą, savitvardą, tarpusavio santykių įgūdžius, atsakomybės jausmą (Slušnys, 2007), tai pamatiniai įgūdžiai, įgalinantys sėkmingai susidoroti su patyčiomis (Šukytė, 2010).

„*Big Brothers Big Sisters*“ (Didžiojo ir Mažojo Draugo) yra viena seniausių pasaulyje savanorystės principu veikianti programa, skirta padėti vaikams. Programos sėkmingumą užtikrina stabili vaiko ir savanorio draugystė, specialus savanorių paruošimas ir profesionali vaiko ir savanorio draugystės priežiūra⁷. Programa pradėta vykdyti 1904 m. JAV, o 1995 m. Lietuvoje (Damijonaitis, 2009). BBBS skirta padėti 7-17 m. vaikui, kuriam trūksta palaikymo ir kuriam reikia teigiamo suaugusio žmogaus pavyzdžio (Čižauskaitė, 2007). Savanorio ir vaiko draugystė vyksta pagal taisykles. Jų draugystę profesionaliai prižiūri ir draugauti padeda BBBS programos koordinatoriai⁵. Berniukai draugauja su savanoriais vaikiniais, o mergaitės – su savanorėmis merginomis. Vaikas ir savanoris susitinka kartą per savaitę ir kartu praleidžia nemažiau dviejų valandų. Draugystė pagal sutartį trunka metus, bendru nutarimu ją galima pratęsti (Čižauskaitė, 2007). Lietuvoje BBBS programa vykdoma šešiuose miestuose (Vilniuje, Kaune, Klaipėdoje, Kretingoje, Šiauliuose)⁵.

Olweus patyčių prevencinė programa. Lietuva ėmėsi nuo 2008 metų įgyvendinti vieną veiksmingiausių pripažintą „Olweus“ patyčių prevencijos programą (OPPP). „Olweus“ programą sukūrė norvegų prof. Dan Olweus, prieš tai jis daugiau nei tris dešimtmečius atliko įvairius tyrinėjimus patyčių tema. Tarptautinėje mokslinėje bendruomenėje D. Olweus laikomas patyčių tyrimu pradininku ir ekspertu. Olweus patyčių programa vykdoma bendrojo lavinimo mokyklose, siekiant mažinti patyčių ir kitokio asocialaus elgesio apraiškas. Šios programos tikslas – mokyti visą mokyklos personalą atpažinti, pastebėti patyčias ir tinkamai į jas reaguoti⁸ (Olweus ir kt., 2008). Jos pagrindas – keturi esminiai principai, kilę iš susijusių elgesio problemų – ypač agresyvaus elgesio – plėtros ir modifikacijos. Šie principai apima mokyklos – idealiu atveju, ir namų – aplinkos sukūrimą, kurią galima apibūdinti kaip: šiluma, teigiamas susidomėjimas ir tėvų įsitraukimas, tvirtos nepriimtino elgesio ribos, nuolat taikomos nebaudžiamosios, nefizinės sankcijos už nepriimtina elgesį ar taisyklių pažeidimą, suaugusieji, kurie elgiasi kaip autoritetai, – pavyzdinio vaidmens modeliai (Olweus, 2007). Nuo 2008 m iki 2012 m. Olweus patyčių prevencinę programą

⁷ Programa „Big Brother Big Sister“ <http://www.pvc.lt/bbbs>

⁸ Olweus patyčių prevencinė programa.

jau įvykdė 217 Lietuvos bendrojo lavinimo mokyklų⁹. Programoje dalyvaujančių mokyklų personalas apmokomas programos diegimo principų, aprūpinamas reikiama metodine medžiaga, yra gaunamos reguliarios instruktoriaus, specialiai apmokyto specialisto, konsultacijos. Olweus patyčių prevencijos programa trunka 18 mėnesių ir yra vykdoma 3 lygiais, todėl suformuojama aiški ir tvirta mokyklos bendruomenės nuostata patyčių atžvilgiu. Mokyklos personalui tinkamai pristatant ir įgyvendinant šią universalią programą, galima reikšmingai sumažinti patyčių mokykloje mastą, vykdyti jų prevenciją, pagerinti moksleivių tarpusavio santykius, sukurti mokykloje šiltą ir saugią aplinką¹⁰.

„Antras žingsnis“ (angl. „Second Step“) – tai socialinius, emocinius įgūdžius ugdanti smurto prevencijos programa. Ji taip pat turi ilgalaikį poveikį mokyklos gyvenimui, jos sėkmei (Duffell, 2007). 1986 m. šią programą sukūrė organizacija Committee for Children. Programa taikoma 18 pasaulio šalyse, keliose valstybėse „Second Step“ tapo švietimo programos dalimi. Programa „Antras žingsnis“ socialinius – emocinius įgūdžius ugdanti bei stiprinanti programa. Jos esmė – mažinti vaikų agresyvų elgesį, išmokyti vaikus susitvarkyti su savo jausmais, atsispirti impulsyviam elgesiui, išspręsti konfliktus, išspręsti problemas ir suprasti savo elgesio pasekmes¹¹. Programa „Antras žingsnis“ skirta 5 – 15 metų vaikams. Remiasi trimis pagrindiniais socialiniais gebėjimais: empatija arba atjauta, impulsų kontrole bei problemų sprendimu, pykčio valdymu. Šių socialinių bei emocinių įgūdžių vaikai mokomi modeliuojant gyvenimiškas situacijas, kartojant išmokus įgūdžius bei gaunant teigiamus mokytojo pastiprinimus. „Second Step“ programa moko vaikus, kaip susitvarkyti su savo jausmais, atsispirti impulsyviam elgesiui, išspręsti konfliktus, išspręsti problemas ir suprasti savo elgesio pasekmes. (Povilatis, 2007).

Pilotinis projektas „Saugi mokykla“. Nuo 2010 m. pradėtas vykdyti ir tebesitęsiantis Lietuvos Visuomeninės organizacijos „Gelbėkit vaikus“ ir Švedijos organizacijos „Save the children“ pilotinis projektas „Saugi mokykla“. Projekto metu mokyklos bendruomenė mokosi kurti saugią mokyklą, gerinti klasių mikroklimatą, keisti požiūrį ir reaguoti į patyčias. Ši programa įtraukia visą bendruomenę – mokinius, jų tėvus, mokytojus ir kitus mokyklos darbuotojus, formuoja naujas vertybines nuostatas, požiūrį į patyčias (Karžinauskienė, 2010). Projekto „Saugi mokykla“ tikslas – mokykla be patyčių. Ilgalaikis tikslas – Privalomas prevencinis veiklos planas /programa prieš patyčias ir smurtą, patvirtintas LR Švietimo ir mokslo ministerijos kiekvienoje Lietuvos mokykloje. Projektą vykdanči mokykla sudaro ABC (Anti-bullying council) tarybą iki 10 žmonių (mokytojai, mokyklos vadovas/administracija, moksleiviai, psichologas, socialinis pedagogas, tėvai,

⁹ Olweus patyčių prevencinė programa. I, II, III etapo mokyklų sąrašai.

¹⁰ Olweus patyčių prevencinės programos įgyvendinimas Lietuvoje.

¹¹ Prevencinė ir intervencinė programa „Antras žingsnis“ <http://www.pvc.lt/second-step>

savivaldybės, policijos, spaudos atstovai ar kt.) Labai svarbu narių geranoriškumas ir aktyvus dalyvavimas. Gauto tyrimo dėl patyčių situacijos nustatymo mokykloje rezultatai, jų analizė padeda parengti savalaikį ir reikalingą prevencinį veiklos planą, kurį rengia, aktyviai vykdo mokyklos ABC taryba. Mokyklos bendruomenei organizuojami mokymai įvairiomis temomis (apie patyčias, motyvaciniai, psichologiniai). Svarbus aspektas gerosios patirties, sunkumų pasidalijimas su kitomis mokyklomis. (Saugios mokyklos kūrimas, 2012). Pilotiniame projekte „Saugi mokykla“ šiuo metu dalyvauja 27 mokyklos (Saugios mokyklos kūrimas, 2012).

VO „Gelbėkit vaikus“ patyčių prevencijos programa prisideda prie saugios mokyklos aplinkos kūrimo ir palaikymo, sėkmingo mokyklos bendruomenės subūrimo. Programa neprieštarauja jokioms Lietuvos Respublikos švietimo įstatymo ar kitų įstatymų ir teisės aktų nuostatomis. Taip pat neprieštarauja, nekelia grėsmės ar neatitikimų kitoms mokykloje jau įgyvendinamoms prevencinėms programoms. Todėl programa gali būti diegiama kartu su kitomis mokykloje jau naudojamomis programomis (Saugios mokyklos kūrimas, 2012).

2 skyrius. PATYČIŲ PREVENCINIŲ PROGRAMŲ MOKYKLOJE TAIKYMO IR RAIŠKOS TENDENCIJŲ TYRIMAS

2.1. Tyrimo metodika

Norint atskleisti patyčių prevencinių programų taikymo aspektus ir raiškos tendencijas naudojamas pagrindinis kokybinio tyrimo duomenų rinkimo būdas – interviu. Interviu yra viena iš svarbiausių duomenų rinkimo priemonių kokybiniame tyrime. Tai efektyvi priemonė pažinti žmogų, apibrėžti situaciją ir modeliuoti realius įvykius, suteikia platesnes galimybes nuodugniau pažinti tiriamąjį (Kardelis, 2005). Tyrime naudotas pusiau standartizuotas (Tidikis, 2003), pusiau struktūruotas (Luobikienė, 2000), kitų metodologų dar vadinamas kryptingas interviu. Jis yra priimtinausias atliekant kokybinius tyrimus (Rupšienė, 2007). Kokybinio tyrimo – interviu – duomenys apdoroti taikant turinio (Content) analizę. Kontentinė analizė (content analysis). Kontentinės analizės vienetas – mažiausias teksto komponentas. Kadangi natūraliai išsiskiriančių teksto komponentų nėra, apibūdinami kiekvieno konkretaus duomenų masyvo analizės vienetai. Teksto struktūros lygmeniu tokie vienetai – žodžiai, sakiniai. Kontentinės analizės pagrindas – nominalinio požymio raiškos alternatyvų sistema; analizės vienetas priskiriamas arba nepriskiriamas kiekvienai iš alternatyvų (Bitinas, 2006). Aprašant kokybinio tyrimo duomenis tyrimo dalyvių teiginiai pateikiami autentiški.

Taip pat naudotas kiekybinio tyrimo instrumentas – anketinė apklausa. Anketa padėjo atskleisti mokinių dažniausiai pasitaikančias patyčių vietas, formas, mastą. Edukologinio tyrimo metodologija nesupriešina kokybinio ir kiekybinio ugdymo reiškinių ir procesų tyrimo; ji įtvirtina idėją, kad abu mokslinio pažinimo būdai vienas kitą papildo. Pasirinkome vieną iš kiekybinio ir kokybinio tyrimo derinimo būdą. Skirtingo dominavimo dizainą, kai vienas aspektas yra pagrindinis, atspindi tyrimo paradigmą, o kitas ją papildo (Bitinas, 2006).

2.2. Tyrimo dalyviai

Kiekybinis tyrimas buvo atliktas Šiaulių miesto progimnazijoje. Anketinėje apklausoje dalyvavo 9 – 15 metų progimnazijos mokiniai. Respondentai mokosi 3 – 8-ose klasėse. Įvertinant prevencinio darbo svarbą ir sistemiskumą į kiekybinį tyrimą buvo įtraukti 3 – 4 klasių mokiniai, taip sukuriant prielaidas palyginti patyčių raiškos pokyčius taikant ankstyvas intervencines priemones. Pirmame tyrime, kuris vyko 2011 m. lapkričio mėnesį, dalyvavo 168 progimnazijos mokiniai. Identiškame tyrime, vykusiame 2012 m. lapkričio mėnesį klausimynus užpildė 160 mokinių.

Tyrimas buvo atliktas naudojant Dan Olweus patikrintą lietuvišką mokinių klausimyno versiją. Duomenys apdoroti naudojant Olweus duomenų tinklą rinkimui ir apskaičiavimui, grafiškai apipavidalinti kompiuterine Microsoft Office Excel 2007 programa.

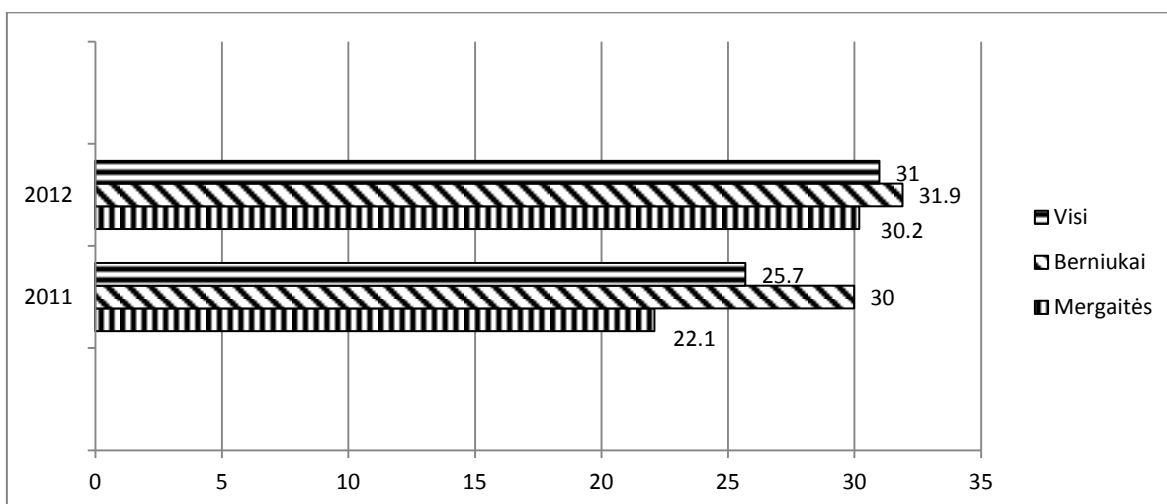
Pusiau standartizuotas interviu atliktas 2013 metų kovo mėnesį, Šiaulių miesto progimnazijoje. Tyrime dalyvavo 10 mokytojų ir 10 progimnazijos mokinių, kurie mokosi 5 – 8 klasėse. Respondentai pasirinkti patogiosios atrankos būdu.

Mokytojos dalyvavusios tyrime, turi daugiau nei dešimt metų pedagoginio darbo patirtį (darbo patirties vidurkis 17 metų). Tyrime dalyvavo 5 pedagogės ugdančios 5 – 8 klasių mokinius, 3 pradinių klasių mokytojos, specialioji pedagogė (logopedė) ir socialinė pedagogė. Respondentės dalyvauja patyčių prevenciniuose programose. Tyrime dalyvavusių mokinių amžius nuo 12 iki 15 metų, 7 mokiniai iš 8 klasės, 2 iš 6 klasės ir 1 iš 5 klasės. Pagal lytį 4 berniukai ir 6 mergaitės.

2.3. Patyčių paplitimas ir raiška 3 – 8 klasėse (kiekybiniu aspektu)

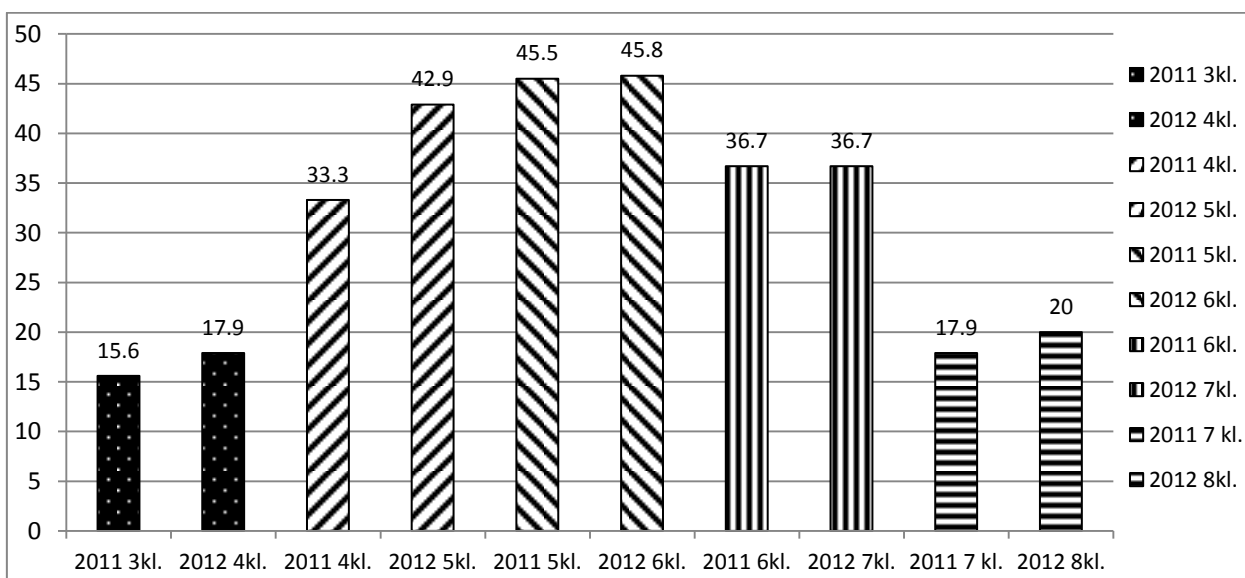
Progimnazijos bendruomenė jau tris metus dalyvauja patyčių prevencinėse programose. Nuo 2010 m. pilotiniame projekte „Saugi mokykla“, o 2011 m. pradėjo diegti patyčių prevencinę programą Olweus. Keletas pradinių klasių mokytojų antrus metus vyko socialinius, emocinius įgūdžius ugdančią smurto prevencijos programą Antras žingsnis „Second Step“.

2011 m. ir 2012 m. progimnazijoje vyko 3 – 8 klasių mokinių anoniminė apklausa siekiant išsiaiškinti patyčių mastą.

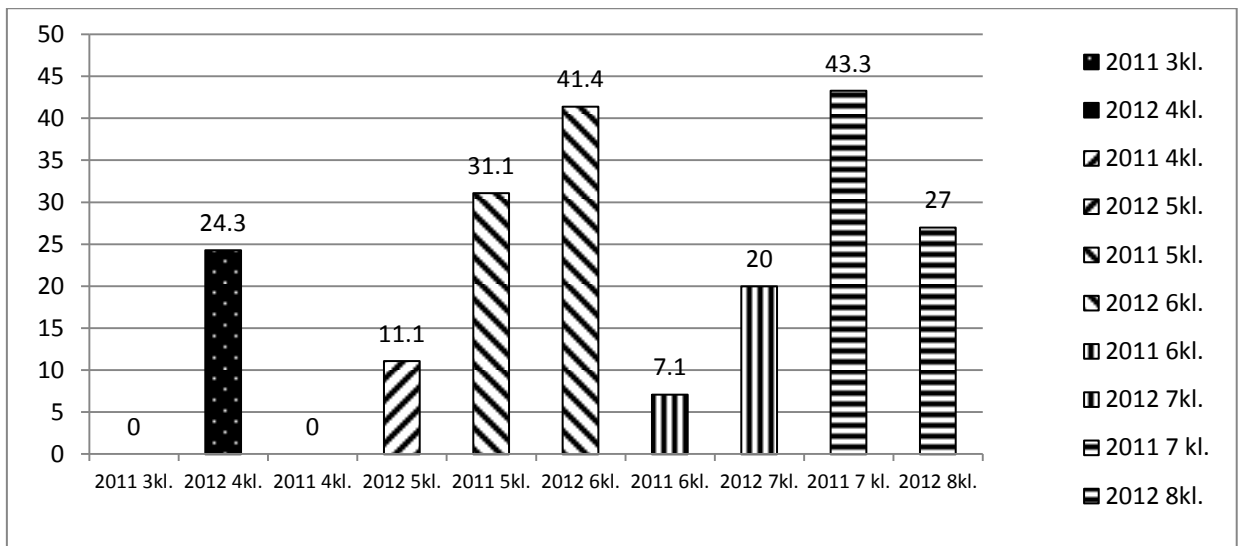
2 pav. Berniukai ir mergaitės, iš kurių buvo tyčiojama 2-3 kartus per mėnesį, per paskutinius kelius mėnesius, 2011- 2012 m. , %.

Prieš Olweus patyčių prevencinės programos įgyvendinimą 2011 metais buvo atlikta apklausa, siekiant išsiaiškinti, koks patyčių mastas tarp mokinių yra progimnazijoje. Tyrimo duomenys atskleidė, jog ketvirtadalis mokinių 2-3 kartus per mėnesį patiria patyčias (2 pav.). Berniukai daugiau patiria patyčių nei mergaitės. Gauti tyrimo duomenys labai panašūs su 2010 metais atlikto HBSC tyrimo rezultatais, kurie atskleidė, jog Lietuvoje patyčias patyrė 23,8% mergaičių ir 28,6% berniukų (Zaborskis, 2010). Po metų programos įgyvendinimo progimnazijoje, tyrimas buvo pakartotas. Olweus ir kt. (2008) tyrimai atskleidžia, daugelyje kitų ugdymo įstaigų vykdančių patyčių prevencinę programą patyčių sumažėjo. Tyrimo duomenys atskleidė priešingą tendenciją, po programos įgyvendinimo, mokinių, patiriančių patyčias skaičius padidėjo. Galima viena iš prielaidų, kodėl patyčių skaičius išaugo yra tai, jog apie jas buvo daugiau pradėta kalbėti, mokiniai sugebėjo geriau identifikuoti jas. Galima kita prielaida, kad mokiniai gavę didelį informacijos kiekį patyčių tematika nesugeba tinkamai atpažinti ir konfliktines situacijas įvardija, kaip patyčių reiškinių.

3 pav. Berniukai ir mergaitės, iš kurių buvo tyčiojamasi 2-3 ar daugiau kartų per mėnesį paskutinius kelis mėnesius, 2011-2012 m. (pagal klases), %.

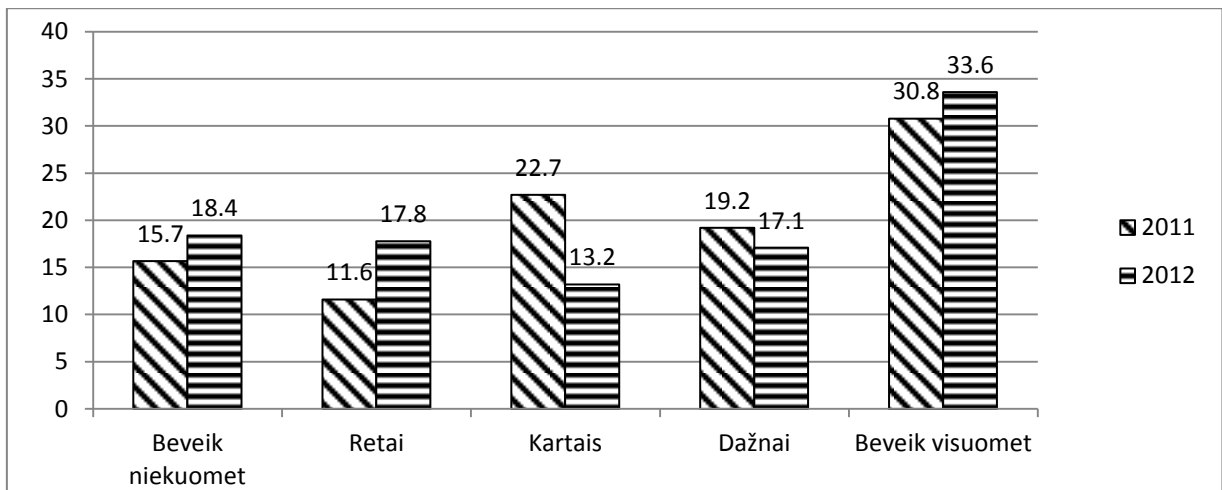
Siekiant palyginti, kaip patyčių mastas pasikeitė per metus, duomenys lyginami pagal klases (3 pav.). Visose klasėse patyčias patiriančių mokinių skaičius neženkliai padidėjo. Tyrimo duomenys atskleidė, jog daugiausiai patyčių patiria 5 klasės (2011 m.) 6 klasės (2012 m.) mokiniai. Beveik pusė 5 klasės mokinių (2012 m.) patiria patyčias, 2011 metais tokių mokinių buvo trečdalis. 7 klasėje (2012 m.) patyčias patiriančiųjų skaičius nepakito, jas patiria daugiau negu trečdalis mokinių. Atlikto tyrimo tendencijos patvirtina HBSC tyrimo rezultatus, jog dažniausiai tyčiojamasi iš 11 – 13 metų vaikų (Zaborskis, Vareikienė, 2007).

4 pav. Berniukai ir mergaitės, kurie tyčiojosi iš kitų mokinių 2-3 ar daugiau kartų per mėnesį paskutinius kelius mėnesius, 2011-2012 m. (pagal klases), %.

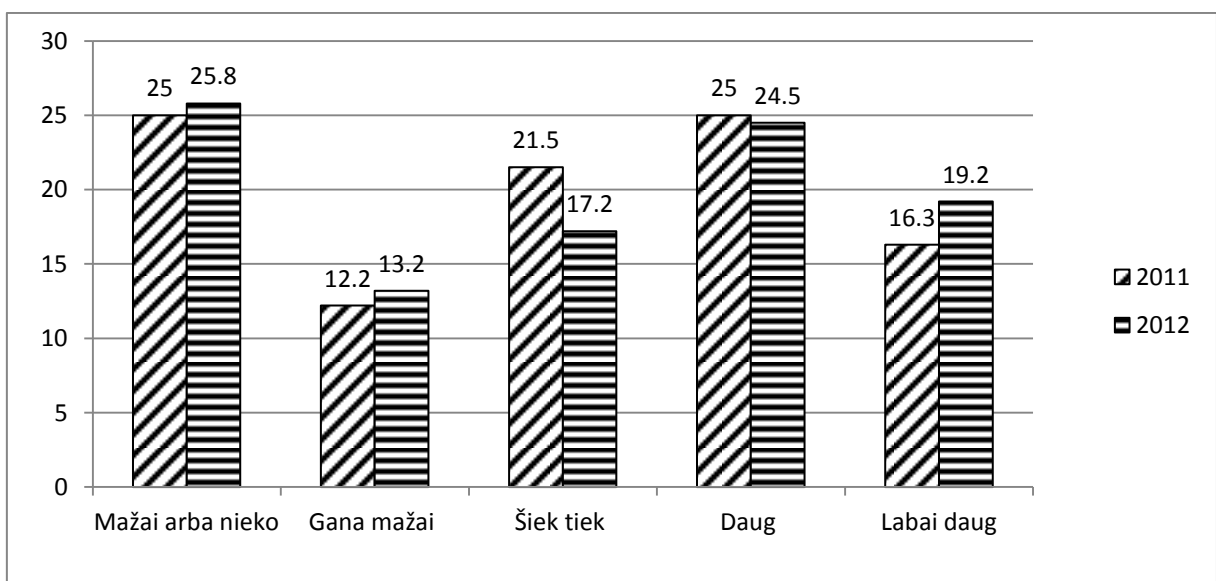
Pastebėta, jog metų laikotarpyje patyčių mastas 3 – 7 klasėse išaugo. Kardinaliai pasikeitė situaciją 4 klasėje (2012 m.) beveik ketvirtadalis mokinių pripažino, kad tyčiojosi, o 2011 m. tokių mokinių klasėje nebuvo (4 pav.). Galbūt prieš metus mokinių žinios patyčių tema buvo minimalios, tad negalėjo identifikuoti ar tikrai tai patyčios, o po metų programos įgyvendinimo tokių mokinių atsirado. Beveik identiška situacija ir 5 klasėje (2012 m.), 2011 metais, mokiniai visiškai nesityčiojo iš kitų, o 2012 metais dalis mokinių pripažino savo kaltę. Galima numanyti, jog tokią galėjo situaciją lemti, kad buvo sujungtos dvi klasės, galbūt tai buvo bandydami netinkamai išsikovoti lyderio poziciją naudojant patyčias.

Tyrimo duomenys atskleidžia, jog 8 klasėje ženkliai sumažėjo mokinių, kurie tyčiojosi. 2011 m. mokinių besityčiojančių iš kitų buvo (43,3%), o 2012 m. ženkliai sumažėjo, liko mažiau nei trečdalis. Galbūt auklėtoja kartu su specialistais ėmėsi tam tikrų veiksmų, kad besityčiojančių mokinių skaičius mažėtų ir to sėkmingai pasiekė. Atlikto tyrimo duomenys iš dalies sutampa su Girdvainio ir Pocevičienės (2009) atlikto tyrimo duomenimis, jog patyčių iniciatoriai dažniausiai būna 6 – 7 klasių mokiniai.

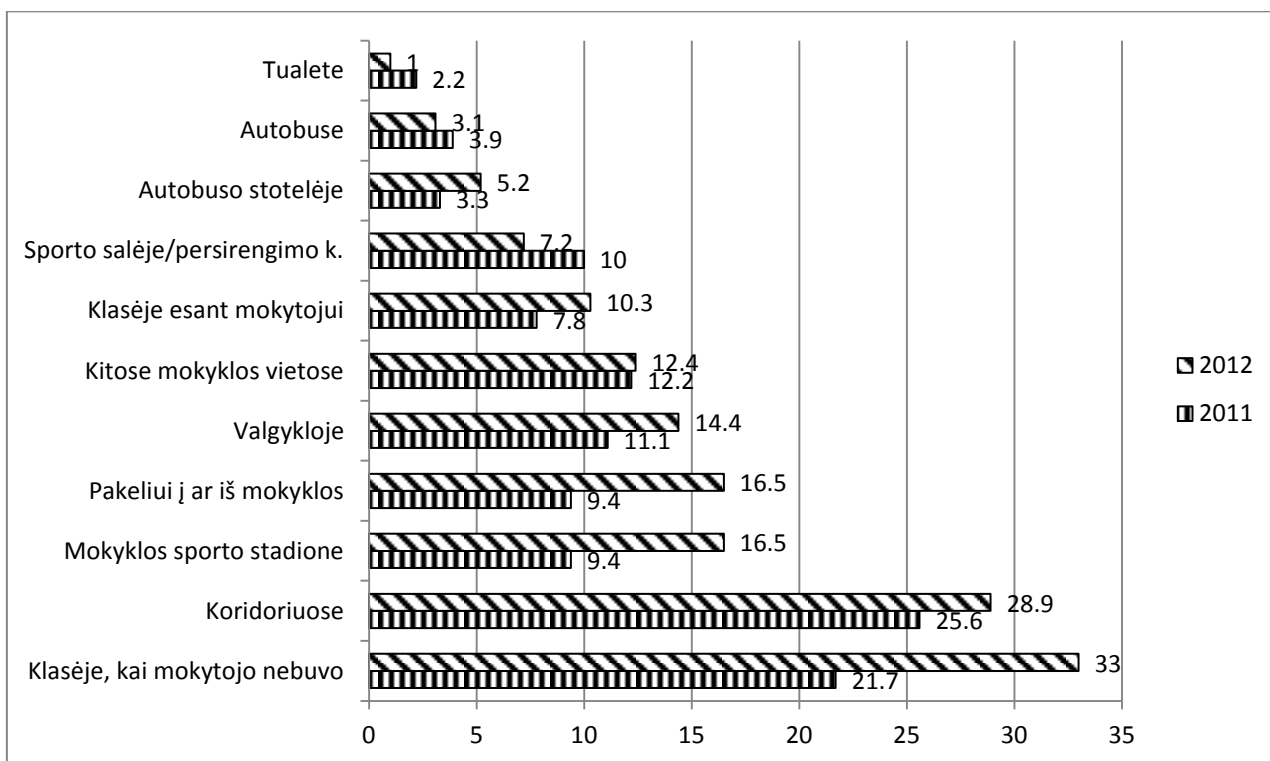
5 pav. Mokytojų ar kitų suaugusiųjų mokykloje bandymas sustabdyti patyčias, 2011-2012 m., %.

Tyrimė buvo siekiama išsiaiškinti ir palyginti, kaip prieš ir po programos diegimo pasikeitė mokytojų ir kitų suaugusiųjų mokykloje bandymai sustabdyti patyčias (5 pav.). Tyrimo duomenys parodė, jog daugiau nei trečdalis mokinių teigia, mokytojai pastebėtas patyčias beveik visuomet bando sustabdyti, taip manančių mokinių per metus nežymiai padaugėjo. Kita mokinių dalis (18,4 %) teigia priešingai, jog mokytojai beveik niekuomet nestabdo patyčių. Dalyvaujant patyčių prevencinėje programoje viena iš kertinių taisyklių, pastebėtas patyčias nedelsiant stabdyti ir neleisti joms plisti. Jei mokytojai nestabdo pasireiškiančių patyčių, tuomet mokiniai suvokia, jog kito žmogaus žeminimas yra toleruotinas elgesys ir tai yra norma. Mokykloje tokia situacija, kai dalis mokytojų stabdo patyčias, dalis ne, tarp mokinių įveda chaosą. Vaikai nebežino, kaip reikia elgtis. Kita mokinių dalis, ypač skriaudėjai, supranta prie kokių mokytojų galima tyčiotis, o prie kurių negalima, nes bus tai netoleruojama.

6 pav. Mokinių nuomonė, kiek daug per paskutinius keletą mėnesių padarė auklėtoja, kad sustabdytų patyčias, 2011-2012 m., %.

Buvo siekiama išsiaiškinti, kiek klasių auklėtojos padarė, kad sustabdytų patyčias (6 pav). Tyrimo duomenys atskleidžia, jog dalis klasių auklėtojų stengėsi užkirsti kelią patyčioms visomis priemonėmis. Kita dalis, jog auklėtojos nieko nepadarė stabdant patyčias. Vykdam patyčių prevencines programas yra svarbiausia sustabdyti patyčias ir neleisti plisti.

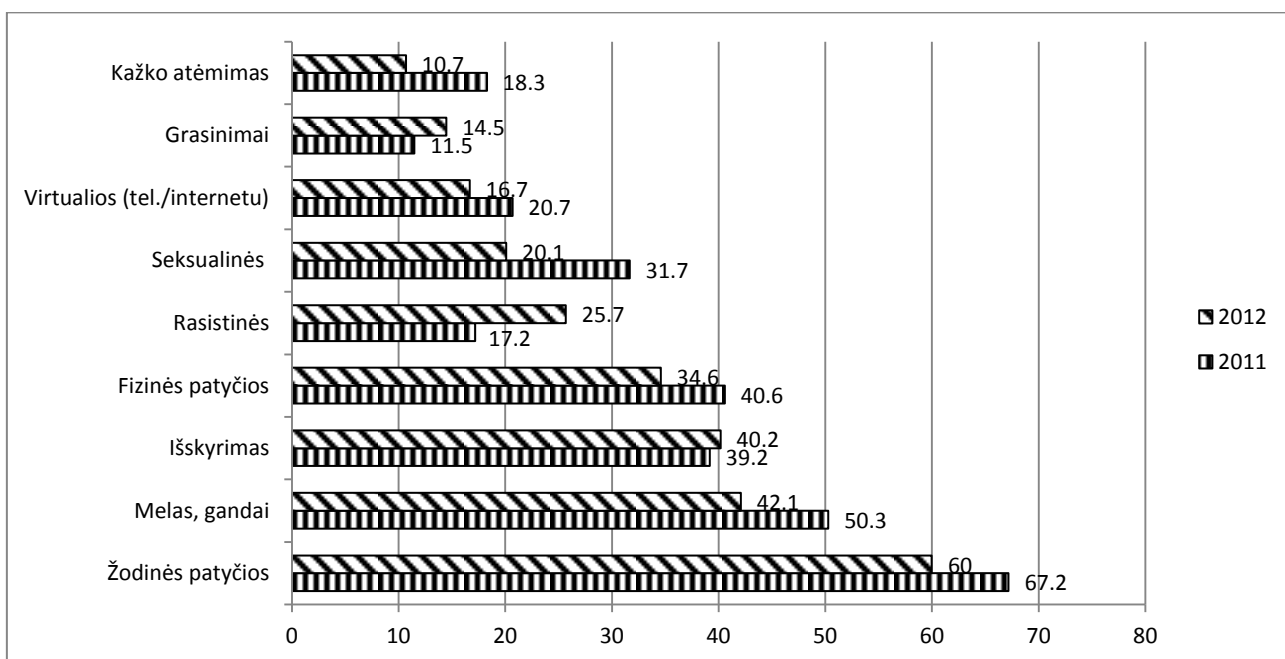

7 pav. Patyčių patyrimo vietos 2011-2012 m., %.

Tyrimu siekta išsiaiškinti, kur mokiniai dažniausiai patiria patyčias (7 pav.). Išryškėjo tendencija, jog iš mokinių dažniausiai tyčiojamasi klasėje nesant mokytojui. Per metus šis skaičius išaugo dar papildomai 11,3 %, tad 2012 m. klasėje nesant mokytojui patyrė patyčias trečdalis respondentų. Yra tikimybė, jog mokymosi patalpa, kurioje mokinys patiria pažeminimą, vėliau gali asocijuotis su neigiamais jausmais, priešprieša, nukentėjusysis jaučia diskomfortą ir dėl to sumažėja jo akademiniai pasiekimai. Norėdamas išvengti tokių situacijų, mokytojas privalo užtikrinti mokinių saugumą klasėje, pamokos metu ir nepalikti vienu mokinių. Pertraukų metu nesant galimybei būti kartu su mokiniais, paprašyti išeiti iš klasės, į koridorių, kur didesnė tikimybė, jog patyčios bus pastebėtos ir sustabdytos. Klasė skriaudėjams puiki vieta įvykdyti savo planus, kadangi uždara, nedidelė erdvė, vienas iš bendrininkų gali saugoti duris, kad neįeitų pašaliniai.

2011 m. ketvirtadalis, o 2012 m. trečdalis vaikų patyčias patyrė mokyklos koridoriuose, laiptinėse. Pagal patyčių prevencines programas mokytojai pertraukų metu turi būti koridoriuose, prižiūrėti tvarką. Remiantis tyrimo duomenimis, galima teigti, jog mokytojai budi tik formaliai ir nestebi situacijos. Kita prielaida, galbūt mokiniai geba rasti tam tikrą laiką ir vietą, kur mokytojas

negalės pastebėti patyčių arba naudoti užslėptas patyčias. Dalis mokinių patiria patyčias pakeliui iš arba į mokyklą, kur suaugusiųjų beveik nėra. Daugelis mokinių mano, jog „jei tyčiosis ne mokyklos teritorijoje, už tokį elgesį pasekmių nesulauks. Tyrimas atskleidė, jog rečiausiai mokiniai patiria patyčias – tualetuose. Gautus tyrimo duomenis patvirtina Girdvainio ir Pocevičienės (2009) atliktas tyrimas, kuriame teigiama, jog dažniausiai su bendraamžių patyčiomis susiduriama tose mokyklos vietose, kur suaugusiųjų priežiūra yra mažesnė – koridoriuose, kabinetuose, mokyklos kieme ar teritorijoje, rečiausiai – tualete.

8 pav. Patiriamų patyčių formos (2011-2012 m.), %.

Į klausimą, kokias patyčias teko patirti, atsakinėjo tik tie mokiniai, kurie nurodė, kad patyrė patyčias. Analizuojant apklausos rezultatus, aiškėja, kad 2011 m. ir 2012 m. siekiant pažeminti kitą asmenį tarp mokinių populiariausios – verbalinės patyčios. Jas patiria daugiau nei pusė mokinių, 2012 m. jų šiek tiek sumažėjo, bet lyderio pozicijų neapleido. Kad yra apkalbinėjami ir apie juos skleidžiami melagingi gandai nurodė beveik pusė patyrusių patyčių mokinių, po metų tokią patyčių formą patiriančių mokinių sumažėjo 10%. Daugiau nei trečdalis mokinių patiria atskyrimą nuo grupės, jų nepriėmimas į grupę, nuteikinėjimas kitų asmenų, kad nebendrautų su patyčių auka. Tyrimo duomenys atskleidžia, jog daugiau negu trečdalis mokinių patyrė fizines patyčias. Užgauliojimą veiksmais: pargriovimą, spardymą, kumščiovimą, stumdymą (Valeckienė, 2007). Tyrimo duomenys atskleidė, jog dalis mokinių, patyrė vieną iš patyčių formą – virtualias patyčias. Nors lyginant tyrimo rezultatus 2011 m. ir 2012 m., patiriančių virtualių patyčių sumažėjo 4%, tikėtina, kad ateityje, šios patyčių formos mastas didės. Tokią pat prielaidą daro Mažionienė ir kt.

(2012) jų atlikto tyrimo duomenimis Lietuvoje internetines patyčias patyrė 5% mokinių. Kartu su didėjančiu informacinių technologijų naudojimu, gali augti ir elektroninių patyčių paplitimas.

Iš patyčių formų respondentai rečiausiai patiria grasinimus bei daiktų atiminėjimą. Tyrimo atskleistas tendencijas sutampa su Girdvainio ir Pocevičienės (2009) atlikto tyrimo rezultatais, jog mokyklose dažniausiai vaikai kenčia nuo žodinių patyčių formų – pravardžiavimosi, erzinimosi, apkalbinėjimų. Rečiausiai, atiminėjami pinigai ar daiktai.

2.4. Patyčių prevencinių programų tyrimo analizė (kokybiniu aspektu)

2.4.1. Patyčių samprata ir formos tyrimo dalyvių įvertinimai

1 lentelė

Patyčių raiška pagal agresijos formas (mokytojų teiginiai) (N=10)

Kategorija	Subkategorija	Empiriniai teiginiai	Teiginių skaičius
Žodinės patyčios	Etiketės	“<...>apvalesnis, kitokios figūros <...>,tešla“<...>“; “<...> mokinasi ne pagal bendrąją programą, o eina pas specialistus, sulaukia negražių žodžių.“; “<...>pravardžiuoti „smirdžiumi“, „murziumi <...>“; „<...> ižeidinėja visaip<...>“; „<...>vadina utelėmis<...>“ „<...>storuliu<...>“; „<...>“ūbage“ vadina<...>“; „<...>pravardžiuojami<...>“; „<...>pravardžiavimai<...>“; „<...>pravardžiavimas<...>“; „<...>aprangos, <...>kūno svorio, <...>plaukų spalvos<...>“; „<...>vadinant įvairiausiai neigiamais žodžiais, keikiant<...>“; įkyriai pradeda pravardžiuoti <...> vienu žodžiu pravardžiuoja <...>“; „<...>pravardžiuoti<...>“.	16
	Užgauliojimas	“<...> žodiniai užgauliojimai <...>“; “<...> ne tokį gražų megtinį nešioja<...>“; „<...>nemoka per šokdyne šokinėti <...>“; “<...> iš aprangos <...>neturi pinigų<...>“; „<...> pažeminimas<...>“; „<...> terorizuoja kitokį, atkreipiant dėmesį į ligą, išorės požymius<...>“; „<...>pažeminti<...>“; „<...>pašiepiami<...>“; „<...>nepilna <...>nepasiturinti šeima<...>“.	9
	Rašteliai	<...> raštu <...>“; „<...> negražūs atsiliepimai rašteluose<...>“;	2
Fizinės patyčios	Mušimas	„Fizinis smurtas <...>“; „<...>mušimasis <...> papplekšnojimai, nemalonūs prisilietimai.“; „<...>suduoda<...>“; „<...>įspiria<...>“ „<...>pakumščiovimai<...>“; „<...> mušimas<...>“; „<...>įspiri<...>“; „<...>muša<...>“; „<...> gavai į nosį<...>“; „<...>primušti<...>“; „<...> mušimas, sudavimas <...>nuolat baksnoja<...>“.	12
	Stumdymas	„<...> susistumdo <...>“; „<...>tyčia pastumia<...>“; „<...>pastumdymai<...>“; „<...>pastumia<...>“; „<...>pastumdymai<...>“; „<...> fizinis	10

		užkabinimas<...>“; „<...>užkabini<...>“; „<...>pastumia<...>“; „<...>stumdyti<...>“; „<...>stumdymas<...>“;	
	Apspjaudymas	„<...>apspjauti<...>“; „<...>apspjovimas<...>“.	2
	Gnaibymas	„<...>įgnybi<...>“.	1
Kibernetinės patyčios	Skaudinantis bendravimas pokalbių svetainėse	„<...>įdeda „patobulintą“ <...>nuotrauką<...>“; „<...>siunčia anonimiškai skaudžias žinutes, puslapyje ask.fm.“; „<...> patyčios facebooke<...>“; „<...>socialiniuose tinklapiuose populiarios patyčios<...>“; „<...>daug kas vyksta internete<...>“; „<...>internetinės erdvės patyčios<...>“; „<...>kibernetinės<...>“; „<...>susipyksta per facebooką<...>“; „<...>internetinės patyčios plinta <...> one.lt, facebook<...>“; „<...> socialinę erdvę, persikėlė į facebookus, twiterius<...>“; „<...>socialiniuose tinklapiuose <...> labai dažnos<...>“.	12
	Žeidžiančios žinutės telefonu	„<...>gauna žinutę nemalonią<...>“.	1
Socialinės patyčios	Izoliavimas nuo bendros veiklos	„<...>nepriima į bendrą veiklą<...>“; „<...>ignoravimas<...>“; „<...> niekas nenori su juo sėdėti<...>“; „<...>ignoravimas<...>“; „<...>atskyrimas, išskyrimas iš grupės, nebendraujama <...>“; „<...>visa klasė nebendrauja<...>“.	6
	Melagingų gandų skleidimas	„<...>skleidžia melagingus gandus<...>“; „<...>apkalbos<...>“; „<...> apkalbos, apšmeižimas<...>“; „<...> pripasakoti vienai <...>apie kitą nebūtų dalykų.“	4
	Draugų atskyrimas	„<...>daro įtaką, kad nedraugautų<...>“	1

Kaip matyti iš tyrimo duomenų (žr. 1 lentelė) pedagogai pastebi, jog dažniausiai tarp mokinių paplitusios – žodinės patyčios. Respondentai akcentuoja, jog dažniausiai mokiniai linkę tyčiotis iš kitų išvaizdos, aprangos, vadinti nemaloniais žodžiais, pravardėmis. Tyrimo duomenys atskleidžia, jog mokiniai dažnai naudoja fizinės patyčias. Išryškėja tendencija, jog mokiniai daugiau linkę naudoti agresyvesnes fizinės patyčias: mušimas, kumščiajimas kito vaiko. Skriaudėjai nevengia kito pastumti, užkabinti. Pastebėta, jog gan sparčiai plinta kibernetinės patyčios. Viena iš priežasčių, kodėl taip greitai didėja kibernetinių patyčių mastas, jog vis jaunesnio amžiaus vaikai pradeda naudotis kompiuteriu, socialiniais tinklais. Taip pat skriaudėjas gali anonimiškai tyčiotis ir nejausti atsakomybės. Tokia patyčių formų įvairovė rodo patyčių reiškinių sudėtingumą, prevencijos veiksnių parinkimo įvairovę.

Patyčių raiška pagal agresijos formas (mokinių teiginiai) (N=10)

Kategorija	Subkategorija	Empiriniai teiginiai	Teiginių skaičius
Žodinės patyčios	Užgauliojimas	“<...>esi iš prastinės šeimos, prasčiau apsirengęs <...>“; “<...> iš išvaizdos visai šaipos ar iš balso <...>“; “<...> šaipos iš tėvų darbo, išvaizdos, aprangos.“; “<...> ką mama pinigų nedavė karbonadui, kad sumuštinis valgai.“; “<...> kaip apsirengęs, koks sąsiuvinis, kokie batai<...>“; „<...>išvaizda bloga<...>.“; “<...>iš jo elgesio <...> kaip jis apsirengęs.“; <...> tyčiojasi iš nevisai pasiturinčių <...>“; “<...>nepatiko apranga<...>“; “<...>keiksmažodžiais išvadina<...>“; “<...>įžeisti, kad tikrai jį paveiktų, net verkti pradeda<...>“; “<...>užgaulioja žmogų, prisikabinėja prie jo<...>“; „<...>tėvai mažai uždirba<...>“.	13
	Etiketės	„Kai prie kompo labai sėdi „naulaiferiu“ vadina.“; “<...>jei storas, tada jį „banginiu“ vadina.“; “<...>tyčiojasi iš negalių <...>“; “<...> jei rūkai, nemaloniai kvepi.“; „<...>dėl svorio „Pomčikis“ <...>“; „<...> plaukų spalvos<...>“; „<...>odos spalvos<...>“.	7
Fizinės patyčios	Mušimas	„<...>smurtinės, kai jau panaudojama jėga, veiksmai.“; „<...> spardo.“; „<...> spardo, muša.“; „<...>sumušti<...>“; „<...>mušimas<...>“; „<...>spardosi<...>“.	6
	Stumdymas	„<...> stumdosi <...>“; „<...> pastumia<...>“; „<...>stumdo<...>“.	3
Kibernetinės patyčios	Skaudinantis bendravimas pokalbių svetainėse	„Internete per ask.fm visokios gėdos pasidaro <...>facebooke.“; „Įsideda kokią nuotrauką į internetą, tai tyčiojasi <...>“; „<...>internete per facebooką<...> vien dėl to, kad man auklėtoja liepė pranešti kai ką, tai visi užsipulė <...>“; „<...>jei tu kažko nežinai kas buvo facebooke, tu būni prastesnis už juos<...>“; „<...>facebook būna, įsikelia nuotrauka <...> visi pradeda juoktis<...>; „<...>socialiniuose puslapiuose <...> pasityčioja.“; „<...> internete tyčiojas<...>“.	7
	Žeidžiančios žinutės telefonu	„SMS žinutėse tyčiojasi<...>“.	1
Socialinės patyčios	Izoliavimas nuo bendros veiklos	„<...>visa klasė nebendrauja<...>“.	1
	Melagingų gandų skleidimas	„Pateikia melagingą informaciją <...>“.	1
	Draugų atskyrimas	“<...> bendravimo <...> jei ne su lyderiu tada blogai.“	1

Mokiniai, kaip ir mokytojai labiausiai išskiria žodinės patyčių formas. Išryškėja, jog mokinių tarpe dažnos kibernetinės patyčios. Mokinių teiginiuose dažnai minima, jog socialiniame tinklapyje „facebook“ populiarios patyčios. Gautus rezultatų tyrimus patvirtina ir Kwan, Skoric (2013) atliktas tyrimas, kuriame paaiškėjo, jog facebook yra naudojamas kibernetinėse patyčiose. Jų teigimu, šis socialinis tinklapis daro neigiamą įtaką paaugliams.

Tiek mokytojų, tiek mokinių teiginiai atskleidžia, jog mažiausiai paplitusios socialinės patyčios, tai atskyrimas nuo grupės. Pastebėta, jog tiek pedagogai, tiek mokiniai išskiria, jog užgaulių žodžių patiria mokiniai, turintys negalių. Gautus tyrimo rezultatus patvirtina Eckes, Gibbs (2012) Šukytės (2012) Gudonio ir Šatkauskienės (2012) atliktų tyrimų duomenys, kurie teigia, jog mokiniai, turintys negalių yra dažnesni patyčių objektai nei vaikai, neturintis negalių. Interviu gauti duomenys sutampa su kiekybinio tyrimo gautais rezultatais (žr. 2 pav.) jog dažniausiai vartojamos žodinės patyčios (67,2%).

2.4.2. Patyčių dalyvių charakteristika tyrimo dalyvių įvertinimai

3 lentelė

Patyčių liudininkų, aukų, skriaudėjų vaidmenys patyčiose (mokytojų teiginiai) (N=10)

Kategorija	Subkategorija	Empiriniai teiginiai	Teiginių skaičius
Liudininkų pozicija	Neutralūs stebėtojai	„<...>stebi ir nieko nedaro <...>“; „<...> stebi ir nieko nedaro<...>“; „<...>pasyvūs <...>“; „<...>pasyvus stebėtojai<...>“; „<...>eina pro šalį <...> pasižiūri.“; „<...>draugiškesni stebėtojai <...> nekursto, bet ir nepadeda<...>“; „<...>stebi ir nieko nedaro.“; „Neutralūs stebėtojai <...> nei skatina <...> nei <...>stengiasi malšinti<...>“	8
	Palaikantieji arba pasyvūs užgauliotojai	„<...>kurstytojai<...>“; „<...>užstoja skriaudiką<...>; „<...>pakurstyti <...> duok, duok tuoj „drakės“ bus<...>“; „<...>užtariantys skriaudėja <...> skatiną skriaudėją tęsti savo veiksmus<...>“; „<...>patyčių organizatorių rėmėjai<...>“; „<...>palaikanti komanda.“; „<...>ragina, kitus prisidėti<...>“;	7
	Gynėjai	„<...>kartais ateina tyliai auklėtojai pasako kas iš ko tyčiojasi<...>“; „<...>pasako drąsiai, kas vyksta<...>“; „<...>užstoja auką.“; „<...>gina auką, pakviečia suaugusįjį <...> bando pats sustabdyti<...>“; „Gynėjai tai mokiniai, kurie gina auką, pakviečia suaugusįjį žmogų, bando pats sustabdyti vykstančias patyčias“.	5
	Galimi gynėjai	„<...>užtariantys auką <...> norėtų sustabdyti, bet bijo tapti nuskriaustųjų vietoje.“	1
Patyčių aukų pozicija	Nuolankios aukos	„<...>auka iš kurio yra tyčiojamasi<...>“; „<...>aukų, kurios tyli<...>“; „<...>auka<...>“; „<...>auka<...>“; „<...>auka<...>“; „<...>Aukomis <...>lėti<...>“; „Nukentėjusysis <...> patiria patyčias<...>“; „<...>nukentėjęs<...>“; „<...>; “<...>nuolat iš jo tyčiojasi<...>“.	9
	Provokuojančios aukos	“<...>patiria patyčias ir pats tyčiojasi<...>”.	1
Skriaudėjų pozicija	Mokiniai, kurie tyčiojasi	„<...>tas kuris tyčiojasi<...>“; „<...>mėgsta pasirinkti auką<...>“; „<...>skriaudikas<...>“; „<...>tie, kurie tyčiojasi<...>“; „<...>besityčiojantis, kuris žemina<...>“; <...>mokinys, kuris tyčiojasi“; „<...>skriaudėjas<...>“; „<...>besityčiojantis<...>“; „<...>skriaudėjas<...>“.	9

	Organizatorius	„<...> suorganizuoja patyčias<...>kuria planus<...>“.	1
--	----------------	---	---

4 lentelė

Patyčių liudininkų, aukų, skriaudėjų vaidmenys ir jų raiška patyčiose (mokinių teiginiai) (N=10)

Kategorija	Subkategorija	Empiriniai teiginiai	Teiginių skaičius
Liudininkų pozicija	Gynėjai	„<...>išskiriu<...>“; „<...>pridedavau <...>ko čia kabinėjatės<...>“; „Bandau sustabdyti<...>“; „<...>jei iš mano draugo <...>įsikišu<...>“; „Pasakau socialinei, auklėtojai<...>“; „Stengiuos numalšinti<...>“; „<...> jei mano jėgoms sustabdau<...>“; „Bandau padėti iš kurio tyčiojasi<...>“; „Bandau padėti <...>kviečiu mokytojas<...>“; „<...>pridedavau ir sakydavau ko čia kabinėjatės<...>“.	10
	Neutralūs stebėtojai	„<...>praeinu <...> patys išspręs<...>“; „<...>nesikišdavau, praeidavau<...>“; „<...>nesikišu, einu į šalį<...>“; „<...>nesikišu<...>“; „<...>nekreipiu dėmesio<...>“; "Mokytojai nesakau, nebūsiu skundikė<...>“; „<...>praeinu nenoriu kištis.“	7
	Galimi gynėjai	„<...>iš klasioko su klasioku būčiau stovėčiau.“; „<...>labai norėčiau sustabdyti <...> to nepadarau.“	2
	Palaikantieji arba pasyvūs užgauliotojai	„<...>„biški“ prisidedu<...>“.	1
Patyčių aukų pozicija	Nuolankios aukos	„<...>auka iš kurio yra tyčiojamasi<...>“; „<...>aukų, kurios tyli<...>“; „<...>iš kurio kiti juokiasi nuolat<...>“; „<...>auka<...>“; „<...>kuris patiria patyčias<...>“; „<...>nuskriaustasis<...>“; „<...>auka<...>“	7
Skriaudėjų pozicija	Mokinys, kuris tyčiojasi	„<...>kurie tyčiojasi<...>“; „<...>besityčiojantis<...>“; „<...>kuris žemina, kitą vaiką <...>“; „<...>smurtautojas<...>“; „<...>kuris tyčiojasi iš kito<...>“; „<...>skriaudėjas<...>“; „<...> visad tyčiojasi<...>“; „<...>stengiasi įžeisti kitus<...>“.	8
	Organizatorius	„<...>viską suorganizuoja<...>“.	1

Atlikus mokytojų (žr. 3 lentelė) ir mokinių interviu (žr. 4 lentelė), buvo siekiama išsiaiškinti skriaudėjų, liudininkų ir aukų vaidmenis patyčiose. Tyrimo duomenys atkleidžia, kad tiek mokytojai, tiek mokiniai patyčių liudininkus įvardija aktyviais dalyviais, užimančiais atitinkamas pozicijas. Tendencijos išryškėja, jog dažniausiai būna „neutralių liudininkų“, šie mokiniai užima neutralią poziciją patyčiose. Mokytojų teigimu yra tokių liudininkų, kurie nori padėti aukai, bet dėl tam tikrų priežasčių to nedaro. Dažniausiai mokiniai nori padėti, bet jie nežino kaip taip padaryti. Mokytojai dažniausiai pastebi, kad mokiniai bijo atsidurti aukų vietoje. Mokininių plačiausiai atskleista subkategorija „Gynėjai“ atskleidžia liudininkų norą padėti patyčių objektui, mokiniai

dažnai įvertina savo jėgas, ar pajėgs sustabdyti patyčias. Taip pat atskleisti pagrindiniai patyčių dalyviai skriaudėjas ir auka. Tyrime išryškėjo skriaudėjas atlikėjas, kuris tyčiojasi iš patyčių aukos.

2.4.3. Patyčių pasekmės tyrimo dalyvių įvertinimai

5 lentelė

Patyčių pasekmės aukai (mokytojų teiginiai) (N=10)

Kategorija	Subkategorija	Empiriniai teiginiai	Teiginių skaičius
Bendravimo barjerai sunkumai	Žema savivertė	„<...>neturi <...>savivertės<...>“; „<...>pasitikėjimo savimi.“; „<...>prasčiau, silpnėsi<...>“; „<...>nebepasitiki savimi<...>“ „<...>jaučiasi nepatogiai, užspaustas į kampą.“; „<...> jaučiasi pažemintas<...>“; „<...>sumažėja savivertė<...>“.	7
	Uždarumas	„<...>užsisklęs<...>“; „<...>užsidarymas<...>“; „<...>uždarumas,<...>“; „<...>užsidarys<...>“;	4
	Atsiskyrimas	„<...>atsiskiria nuo klasės<...>“ „<...>nenorėjimas bendrauti <...>“; „<...>nedalyvavimas jokiuose renginiuose<...>“.	3
	Nepasitikėjimas suaugusiais	„<...>nebepasitikėti suaugusiais<...>“; „<...>nebepasitiki suaugusiais<...>“.	2
Emocijų sutrikimas	Depresija	„<...>depresija<...>“; „<...>vakarais jau nebevalgo, kad tik tešla nebevadintų<...>“; „<...>įtampa, stresinė būseną<...>“; „<...>depresijos<...>“.	4
	Savižudybė	„<...>neatlaikys, nusižudys<...>“; „<...>savižudybės<...>“; „<...>nusižudo<...>“.	3
	Ilgalaikės traumuojančios pasekmės	„<...>pasidarys uždarus<...>“; „<...>visą gyvenimą nešiosis nuoskaudą.“	3
	Kaltė	„<...>jis įtikinamas, kad <...> taip ir reikia, jis ilgai tylės.“	1
	Agresyvumas	„<...>agresyvūs <...> tyčiotis iš kitų<...>“.	1
Baimės jausmas	Mokyklos nelankymas	„<...>nenorės eiti mokyklą<...>“; „<...>ilgainiui gali <...> baimė eiti į mokyklą<...>“; „<...>nenori eiti į mokyklą<...>“; „<...>nebenori eiti į mokyklą<...>“; „<...>nėjimas į mokyklą<...>“; „<...>vengti eiti į mokyklą<...>“.	6
	Bendravimo su kitais mokiniais baimė	„<...>nei draugauti su kažkuo<...>“; „<...>išvengti kontakto su tais mokiniais.“; „<...>šliejimasis prie suaugusiojo<...>“.	3
Psichosomatiniai sutrikimai	Skausmas	„<...>pykinimas, viduriavimas<...>“; „<...>galvos skausmas<...>“.	2
	Sutrikimai	„<...>atsirasti <...> CNS sutrikimų<...>“.	1
Mokymosi sunkumai	Mokymosi rezultatų suprastėjimas	„<...>nebenorės <...> mokytis<...>“.	2

Patyčių pasekmės aukai (mokinių teiginiai) (N=10)

Kategorija	Subkategorija	Empiriniai teiginiai	Teiginių skaičius
Bendravimo barjerai	Žema savivertė	„<...>nieko negalėjau padaryti<...>“; „<...>praranda pasitikėjimą savimi<...>“; „<...>nejauku eiti pro mokinių grupę<...>“; „<...>jaučiasi pažeminti<...>“; „<...>nuvertina save<...>“; „<...>jaučiausi prastesnė už kitus<...>“.	6
	Uždarumas	„<...>užsidarys<...>“; „<...>pasidarys uždarus<...>“; „<...>visą gyvenimą nešiosis nuoskaudą.“	3
Emocijų sutrikimas	Savižudybė	„<...>gali nusižudyti<...>“; „<...>žudosi<...>“; galiausiai nusižudyti<...>“ „<...>mintys apie savižudybę ir to padarymas<...>“.	4
	Depresija	„<...>gali save pradėti žaloti<...>“; „<...>depresija<...>“;	2
	Savęs žalojimas	„<...>palaužti, liūdesio apimti<...>“;	1
	Kaltė	„<...>jaučiasi kaltas, kad tyčiojasi<...>“.	1
Baimė	Mokyklos nelankymas	„<...>nebenori į mokyklą eiti<...>“ „<...>bėga iš pamokų<...>“	2
	Bendravimo su kitu vaiku	„<...>nebendrauja<...>“; <vengia bendrauti su kitais<...>“	2
Mokymosi sunkumai	Mokymosi rezultatų suprastėjimas	„<...>nebesimoko<...>“; „<...>nusimoko<...>“.	2
Psichosomatiniai sutrikimai	Skausmas	„<...>prieš mokyklą skaudą pilvą<...>“.	1

Atlikus tyrimą išryškėjo tendencija, jog mokiniai, patiriantys patyčias, dažniausiai pasižymi žema saviverte, nepasitikėjimu, tampa uždarūs ir atsiskyre. Mokytojai išskiria, jog kartais aukos nebepritiki suaugusiais, o mokiniai to nepažymi. Respondentų teiginiuose atsiskleidė pati sunkiausia patyčių pasekmė – savižudybė (žr. 5, 6 lenteles). Galima teigti, kad mokiniai ir pedagogai daugiausia akcentuoja sudėtingiausias patyčių pasekmės, keliančias daugiausiai nerimo. Interviu metu mokinių buvo domėtasi, kokios galimos pasekmės patyčių stebėtojams ir skriaudėjams. Mokiniai negebėjo neįvardinti pasekmių nei stebėtojams, nei skriaudėjui. Galime daryti prielaidą, jog su mokiniais šia tema nebuvo kalbama, jei tai būtų daryta klasių valandėlių metu, mokiniai įvardintų pasekmes. Galime teigti, jog šiuo aspektu patyčių prevencinės programos nėra gerai įgyvendinamos.

2.4.4. Patyčių prevencijos veiklos formų taikymas

7 lentelė

Mokykloje taikomos patyčių prevencinės priemonės (mokytojų teiginiai) (N=10)

Kategorija	Subkategorija	Empiriniai teiginiai	Teiginių skaičius
Mokyklos lygis	Informaciniai, pramoginiai renginiai	„Dalyvavimas įvairiose renginiuose.“; „<...>vasaros stovyklos vaikams<...>“; „Vyksta renginiai<...>“; „<...>renginys buvo<...>“; „Kuo daugiau išvykų<...>“; „<...>mokyklos išvykos<...>“; „<...>ekskursija<...>“; „<...>renginiai bendri<...>“; „<...>tolerancijos savaitė, gerumo laikas <...> po renginuką<...>“; „<...>žaidimai pertraukų metu<...>“.	11
	Patyčių prevencinės programos	„Projektai Olweus“, „Saugi mokykla“, „Antras žingsnis“<...>“; „<...>“Olweus<...>“; „<...>“Olweus“, „Saugi mokykla“<...>“; „<...>„Olweus<...>“; „<...>„Olweus“, „Saugi mokykla“. „<...>„Olweus“ <...> „Saugi mokykla“. „Olweus patyčių prevencinėje programoje, pilotiniame projekte „Saugi mokykla“ <...> „Antrą žingsnį“ („Second Step“).“; „<...> „Olweus“ <...>„Saugi mokykla.“; „Olweus<...>“; „<...>projektas „Olweus“<...>“.	10
	Publicistiniai renginiai	„<...>vertingos psichologo paskaitos<...>“; „per konferencijas <...>vaikas išmoks, kaip dera <...> elgtis<...>“; „<...>paskaitos psichologės<...>“; „<...>Psichologas Karmaza<...>seminarus<...>“; „<...>Karmazos seminarą<...>“.	5
	Apklauso	„<...>mokinių apklauso<...>“; „<...>apklauso pasitelkiant informacines technologijas<...>“; „<...>atliekant tyrimus<...>“.	3
	Mokytojų budėjimas koridoriuose	„<...>mokytojai budi koridoriuje<...>“; „<...>kiekvieną pertrauką mokytojai budi mokykloje, prižiūri tvarką<...>“; „<...>visi mokytojai budi koridoriuose<...>“.	3
	Organizacijos	„<...>mokinių grupė prieš smurtą VO „Gelbėkit vaikus“<...>“.	1
Klasės lygis	Patyčių prevencija integruota į klasės valandėles	„<...>klasės valandėles labai daug kalbame<...>“; „<...>klasės valandėlės<...>“; „<...>integruojama į klasių valandėlių veiklą.“; „Klasės valandėles<...>“; „<...>klasės valandėlės<...>“.	5
	Patyčių prevencija integruota į mokomuosius dalykus	„<...>integruotos pamokos<...>“; „<...>aktyvieji metodai<...>“; „<...>nusiramino pratimai.“; „<...>integruoja į savo dėstomą dalyką<...>“.	4
	Pokalbiai su visa klase	„<...>kiekvienai progai pasitaikius kalbame<...>“; „<...>kalbame, kaip reikia elgtis <...>“; „<...>mokiniais kalbame<...>“.	3
	Bendradarbiavimo tarp mokinių skatinimas	„<...>visuomet kalbu apie draugystę<...>“; „<...>skatinu, kad vaikas, vaikui padėtų<...>“; „<...>veiklos bendros<...>“.	3
	Pageidaujamo, draugiško mokinių elgesio atpažinimas ir	„<...>visuomet giriu, kai matau, jog vaikai tinkamai elgiasi<...>“.	1

	skatinimas		
	Mokytojo elgesio pavyzdys	„Pateikiu pavyzdžių iš savo gyvenimo<...>analizuojam situacijas kartu.“	1
Individualus lygis	Individualūs pokalbiai su vaikų tėvais	„<...>tėvams pranešti, jei <...> kažko nepastebiu<...>; „<...>glaudus bendradarbiavimas su tėvais<...>“; „<...>pokalbiai <...>su tėvais<...>“; „<...>bendradarbiaujame su tėvais<...>“; „<...>paskambinu tėvams <...>“.	5
	Pagalba skriaudėjui	„Kalbuosi <...>kurie tyčiojos<...>“; „<...>kalbasi apie jo elgesį<...>“; „<...>pokalbiai <...>mokiniu<...>“.	3
	Bausmės skriaudėjui	„<...>kviečiami tėvai<...>“; „<...> baudžiam<...>“; „<...>drausminimas<...>“.	3
	Pagalba skriaudžiamam vaikui	„Kalbuosi su tais kurie patyrė patyčias<...>“; „<...> pokalbiai<...>“.	2
	Bendradarbiavimas su nepilnamečių reikalų inspektoriumi	„<...>kreipiamės į nepilnamečių reikalų inspektorius <...> suteikia <...> pagalbą.“	1

Išanalizavus pateiktus pedagogų atsakymus išaiškėjo, kad prevencinės veiklos vyksta visuose lygiuose (mokyklos, klasės, individualiame). Ryškiausia tendencija pastebėta mokyklos lygyje. Dažniausiai kaip prevencinė veikla organizuojami informaciniai, publicistiniai, pramoginiai renginiai, kuriuose dalyvauja didžioji dalis mokyklos bendruomenės, ypatingai mokiniai. Išskiriama kaip viena svarbiausių priemonių prieš patyčias yra prevencinės programos. Labiausiai pedagogų akcentuojama Olweus patyčių prevencinė programa. Galima prielaida, kad šios programos pasirinkimą lemia, tai, kad į ją yra įtraukiama visa mokyklos bendruomenė, o ne pavieniai asmenys. Valeckienės (2007) atlikta užsienyje parengtų ir plačiai įgyvendinamų patyčias mažinančių programų analizė parodė, kad veiksmingos tos prevencinės patyčių programos, kai dirbama mokyklos, klasės ir individualiame lygmenyse, apimant visą mokyklos bendruomenę (administraciją, mokytojus, mokinius ir jų tėvus). Respondentų teigimu, dažniausiai prevencinės priemonės klasės lygmeniu taikomos klasės valandėlėse, integruotose pamokose teoriškai ir praktiškai analizuojant įvairias problemines situacijas. Individualiajame lygmenyje pedagogai išskiria, kaip vieną iš efektyviausių prevencinių priemonių, tai individualūs pokalbiai su vaikų tėvais, siekiant suteikti pagalbą.

8 lentelė

Mokykloje taikomos patyčių prevencinės priemonės (mokinių teiginiai) (N=10)

Kategorija	Subkategorija	Empiriniai teiginiai	Teiginių skaičius
Mokyklos lygis	Informaciniai, pramoginiai renginiai	„Vyksta renginiai<...>“; „<...>renginys buvo<...>“; „<...>renginiai<...>“; „<...> įvairios dienos prieš patyčias, draugiškumo<...>“; „<...>projektų metu šnekama apie patyčias<...>“; „<...>į stovyklą vykome<...>“; „<...>renginius su kitomis mokyklomis apie patyčias<...>“; „<...>	14

		visokių renginių būna<...>“; „<...>akcijos atrakcijos<...>“; „<...>tolerancijos diena, plakatai prieš patyčias<...>“; „<...>dienos linksmos, renginiai visokie<...>“; „<...>renginiai<...>“; „<...>renginys<...>“; „<...>renginiai<...>“.	
	Apklauso	„<...>duoda lapelius, kad parašyt, kas tyčiojasi<...>“; „<...>apklausa per kompiuterius<...>“; „Internetu apklauso<...>“; „<...>pildėm anketas apie patyčias<...>“; „<...>Sprendžiame anketas internetu<...>“; „Būna užklauso per kompiuterius<...>“.	6
	Patyčių prevencinės programos	„Saugi mokykla<...>“; „<...>„Draugystė be sienų“ projektas<...>“; „<...>„Gelbėkit vaikus“ daro akcijas.“; „<...> Padėk tam iš kurio tyčiojasi<...>“; „<...> „Saugi mokykla“.	5
	Publicistiniai renginiai	„<...>psichologas atvažiavęs aiškina apie patyčias<...>“; „<...> paskaitos<...>“; „<...>įdomius pratimus susikalbėjimo bendravimo<...>“; „<...> Socialinė pedagogė daro įvairius projektus<...>“.	4
	Organizacijos	„Gelbėkit vaikus“; „Gelbėkim vaikus“; „<...> Gelbėkit vaikus<...>“;	3
Individualus lygis	Bausmės skriaudėjui	„<...>grasina policijomis<...>“; „<...>pildo drausmės pažymas<...>“; „<...>kviečia policijos pareigūną<...>“; „<...> drausmės pažymos pildomos<...>“; „<...> policininką kviečia<...>“.	5
	Pagalba skriaudžiamam vaikui	„<...>kalbasi<...>“; „Stengiamasi padėti<...>“; „<...>suteikia pagalba jiems<...>“; „<...> kalbasi iš kurio tyčiojosi<...>“.	4
	Individualūs pokalbiai su vaikų tėvais	„Iškviečia tėvus, pakalba su jais <...>“; „<...>tėvams skambina, kalbasi su jais<...>“; „<...>tėvus kviečia<...>“.	3
	Pagalba skriaudėjui	„<...>kalbasi apie jo elgesį<...>“; „<...> kalbasi, <...>kuris tyčiojosi.“	2
	Pagalba mokytojui	„Socialinė mokytoja bando padėti, mokytojai.“	1
Klasės lygis	Pokalbiai su visa klase	„<...>daug kalbame apie tai<...>“; „<...>kalbamės su visa klase apie tai <...>“; „<...>kalbamės klasėje apie patyčias<...>“; „<...>šnekasi su vaikais<...>“; „<...> Kuo daugiau kalbės apie patyčias, tuo labiau įgiris, atsibos klausytis ir žinos jei to nebedarysi, to nebereiks klausytis.“; „<...>šnekame apie patyčias<...>“.	6
	Patyčių prevencija integruota į klasės valandėles	„<...>klasės valandėles <...>kalbėdavome apie patyčias<...>“; „<...>klasės valandėlės būdavo<...>“.	2

Iš pateiktų mokinių duomenų, išryškėjo tendencija, jog dažniausiai kaip patyčių prevencinė priemonė mokyklos lygmenyje taikomi informaciniai, pramoginiai renginiai. Mokiniai išskiria apklauso, kaip dar vieną iš svarbesnių prevencinių priemonių, kurių metu galima išlikti anonimiškumu pateikiant naudingą informaciją. Galima daryti prielaidą, jog tokius respondentų duomenis lemia, jų tiesioginis dalyvavimas šiuose veiklose. Priešingai nei pedagogai (žr.7 lentelę)

mokiniai individualų lygmenį išskiria, kaip vieną iš svarbiausių. Pedagogai išskiria individualiajame lygmenyje, kaip svarbiausią efektyviausią priemonę pokalbiai su vaikų tėvais, pagalbą skriaudėjui, o mokiniai akcentuoja bausmes skriaudėjams. Galima manyti, jog mokiniai geriau įsimena bausmes, negu prevencinius pokalbius.

2.4.5. Taikomų patyčių prevencinių programų stiprybės ir silpnybės (pedagogų vertinimas)

9 lentelė

Taikomų patyčių prevencinių programų stipriosios ir silpnosios pusės (pedagogų įvertinimas)

Programa	Stiprybės	Silpnybės
Olweus patyčių prevencinė programa	Naujų žinių įvaldymas. „<...>žinių įgavau<...>“; „Išmokom atpažinti patyčias nuo konflikto<...>“; „<...>kaip pasielgti, teisingai, tam tikroje situacijoje<...>“.	Specialistų patarimų trūkumas. „<...>pasigesdavau profesionalių patarimų<...>“; „<...>nebuvo jokie susitikimai su specialistai<...>“; „<...>manau trūko specialistų, kaip psichologų<...>“; „<...>trūksta to profesionalo patarimų<...>“.
	Darbas komandoje. „Suburia mokytojus, paskatina išsikalbėti<...>“; „<...>būreliuose galėdavome išsakyti problemas <...>pasimokyti kitiems<...>“; „<...>įjungti visi mokyklos nariai<...>“.	Griežti reikalavimai. „<...>buvome įdėti į rėmus, kada turim susitikti, kokia trukmė<...> kokie turi susitikimai būti, negalima nukrypti nuo temos. Apibrėžta trukmė, metai atsiskaitom, įsivertinam<...>“; „<...>davė knygas, diskus, planus, bet tai <...> įstato į rėmus.“; „<...>Pririšimas žmonių prie tam tikrų laikų, datų, grafikas tikslus, manau reiktų pagal poreikį susitikti.“; „<...>tiesiog yra šablonas ir viską nuo A iki Ž turėjome daryti, improvizuoti nebuvo galimybių<...>“.
	Lengvai suprantama informacija „<...>paprasta informacija, lengvai įsisavinusi<...>“.	Informacijos gausa. „<...>per daug ištempta teorija<...>“; „<...>per daug teorijos<...>“; „<...>per daug vien kalbėjome <...>“.
	Pozityvi atmosfera „<...>sukuriant gerą atmosferą mokykloje<...>“.	Praktinių užsiėmimų stoka. „<...>norėjosi praktinės dalies<...>“; „<...>gyvenimiškų situacijų susijusių su lietuviškomis mokyklomis, o ne užsieniečių<...>“; „<...>praktinių įgūdžių, kas labiau padėtų pastebėti, ne teorinės o praktinės“<...>.
		Daug dokumentų pildymo. „<...> per daug popierinių dalykų<...>“; „<...>gana daug dokumentacijos <...> protokoluoti kiekvieną susitikimą <...>kiekvieną ketvirtį privalu parengti detalią ataskaitą<...>“.
	Renginių trūkumas. „Daugiau reikėjo renginių organizuoti.“;	

		<p>Bendradarbiavimo su ugdymo įstaigomis nebuvimas. „Nebuvo kontaktų su kitomis mokyklos.“</p> <p>Kultūrų nesutapimas. „<...>apibrėžimų negali pritaikyti savo mokinukui, kita kultūra, kita valstybė mūsų, kitas socialinis sluoksnius vaikų, negali visko pritaikyti savo mokyklai.“</p>
Pilotinis projektas „Saugi mokykla“	<p>Bendradarbiavimas su kitomis ugdymo įstaigomis. „<...>bendrauja su kitomis mokyklomis<...>“; „<...>bendravimas patirties pasisėmimas iš kitų mokyklų<...>“; „<...>išėjome iš savo mokyklos su kitomis mokyklomis <...> refleksijos įvairios <...>“; „<...>bendradarbiauti su kitomis mokyklomis<...>“.</p>	
	<p>Paskaitos, mokymai. „<...>organizuojami seminarai, mokymai.“; „<...>Karmazos seminarą <...> labai naudingas.“; „Labai patiko paskaitos su psichologu<...>“; „<...>organizuojama įvairių seminarų <...> mokytojams <...> mokiniams <...> vedė psichologas<...>“.</p>	
	<p>Įdomesnė veikla mokiniams. „<...>daugiau dalyvauja vaikai<...>“; „<...>įdomesnė veikla<...>“; „Mokiniai dalyvauja kitų mokyklų renginiuose<...>“.</p>	
	<p>Stovyklos „Mokiniai dalyvauja vasaros stovyklose<...>“.</p>	
	<p>Teigiamos emocijos, kūrybiškumas. „<...>vien teigiami dalykai, geri įspūdžiai pasisėmiau patirties ir iš mokytojų ir psichologo, kaip dirbti kūrybiškiau, pažvelgti į vaiką kitaip.“</p>	
	<p>Tėvų supažindinimas su programa. „<...>tėveliai yra supažindinami, ką mes su vaikais kalbame.“</p>	<p>Konfidencialumas. „<...>negalėjome gerą patirtimi su kolegomis, nes čia kaip ir slapta programa<...>“</p>
Antras žingsnis „Second Step“	<p>Mokinių gebėjimas analizuoti savo elgesį. „<...>vaikai aptarinėja, nagrinėja, teikia savo pasiūlymus, kaip elgtis tam tikrose situacijose.“;</p>	
	<p>Mokomosios medžiagos patrauklumas. „<...>darbo medžiaga vaizdinga, aiškios instrukcijos<...>“.</p>	

10 lentelė

Patyčių prevencinių programų stiprybių ir silpnybių santrauka

	Olweus	“Saugi mokykla”	Antras žingsnis	Bendrai
Stiprybių skaičius	4	5	3	12
Teiginių skaičius išreiškiantis stiprybes	8	11	3	22
Silpnybių skaičius	8	-	1	9
Teiginių skaičius išreiškiantis silpnybes	19	-	1	20

Progimnazijoje vykdomos trys patyčių prevencinės programos, tai Pilotinis projektas „Saugi mokykla“, Olweus patyčių prevencinė programa ir smurto programa Antras žingsnis. Pedagogų buvo prašoma išskirti progimnazijoje vykdomų prevencinių programų stipriąsias ir silpnąsias puses. Tyrimo duomenys atskleidė, jog respondentai pilotinį projektą „Saugi mokykla“ vertina pozityviausiai (žr. 10 lentelė). Išskiria tik stiprybes, o silpnųjų pusių negalėjo išskirti. Pedagogai „Saugios mokyklos“ stiprybę išskiria bendradarbiavimą su kitomis ugdymo įstaigomis, kurių metu pasidalijama gerąją patirtimi bei iškilusiais sunkumais. Olweus patyčių prevencinėje programoje nebuvo bendradarbiaujama su kitomis ugdymo įstaigomis ir tai respondentai įvardija, kaip programos silpnybę. Olweus stiprioji pusė, darbas grupėse, kai visas personalas yra suskirstomas į grupę. Grupių nariai turi susitikti kas dvi savaites ir limituotą laiką aptarinėti problemas. Pedagogai išskiria Saugios mokyklos stiprybę, psichologo seminarus, paskaitas, respondentai to pasigedo OPPP ir tai įvardina, kaip programos silpnybę. Respondentams pasirodė, jog Olweus programoje yra per griežti reikalavimai. Anot pedagogų projektas „Saugi mokykla“ mokiniams yra patrauklesnis, nes vaikai gali išvykti į nemokamą vasaros stovyklą. Respondentai teigia, jog Olweus programoje reikia pildyti daug dokumentų. Programos „Antras žingsnis“, stipriosios pusės išskiriamos šios: mokinių gebėjimas įvardinti savo jausmus, valdyti jausmus bei mokomosios medžiagos patrauklumas. Šios programos silpnybė išskiriama, jog gerąją patirtimi bei metodine medžiaga negalima pasidalinti su nedalyvaujančiais projekte.

11 lentelė

Pasiūlymai ko reikėtų, kad mažėtų patyčių (mokytojų teiginiai) (N=10)

Kategorija	Empiriniai teiginiai	Teiginių skaičius
Bendradarbiavimas	„<...>pagalba ateitų iš tėvų<...>“; „<...>grandinė mokinys- mokytojas –tėvai, <...>problemas galima išspręsti.“; „Glaudesnio bendradarbiavimo su tėvais<...>“; „<...>bendradarbiaujant mokytoja su mokytoja, mokytoja su tėvais, mokytoja su mokiniais<...>“.	4
Renginiai išvykos	<...>bendrų renginių tiek mokytojams tiek mokiniams kartu, daugiau būti vieniems su kitais.“; „<...>per pertraukas vaikus užimti<...>“; „<...>Daugiau bendros pozityvios veiklos visiems kartu.“; „<...>ekskursijos per jas vaikais susigyvena labai<...>“.	4
Visuomenės požiūrio pasikeitimas	„<...>pasikeisti požiūris šeimoje, visuomenėje, o paskui viskas pasikeis ir mokykloje<...>“; „<...> žmonių bendravimas keistųsi<...>“.	2
Taisyklės	„Aiškių elgesio taisyklių ir aiškios atsakomybė<...>“; „<...>taisyklių laikymasis<...>“.	2
Bendravimo, pokalbių	„<...>daugiau kalbėtis, remtis pavyzdžiais<...>“.	1
Klasių valandėlės	„<...>klasės valandėlės<...>“.	1

Išsipasakojimo vieta	„<...>turėtų kažkokią vietą, kur galėtų ar pedagogą pasirinkęs, kuriam galėtų išsipasakoti<...>“.	1
----------------------	---	----------

Buvo siekiama išsiaiškinti, kokios priemonės padėtų sumažinti patyčių mastą mokykloje. Tyrimo duomenys atskleidė, jog reikia nuolatinio bendradarbiavimo tarp mokytojų, mokinių ir tėvų. Siekdami bendro tikslo reikia glaudžiai bendradarbiauti suteikti abipusę pagalbą. Respondentų teigimu reikia bendros veiklos, kaip renginių, išvykų. Mokyklos bendruomenė praleisdama daugiau laiko kartu, pasieks teigiamų rezultatų kovoje su patyčiomis. Viena iš prevencinių formų prieš patyčias yra nuoseklus taisyklių laikymasis. Taisyklės turi būti aiškios ir taikomos visiems vienodai. Mokytojų pasiūlymai yra visi nesunkiai įgyvendinami, didelių laiko, materialinių kaštų nereikalaujantys.

Išvados

1. Mokslinės literatūros analizė atskleidžia, jog patyčios yra labai paplitęs reiškinys Lietuvos mokyklose. Išryškėjo, jog berniukų tarpe dažniausiai dominuoja tiesioginės patyčios, kai puolama atvirai, o tarp merginų – netiesioginės, kai agresija yra užmaskuota ir subtilesnė, jas sunkiau identifikuoti. Mokinių tarpe dažniausiai naudojamos žodinės patyčių formos, kuomet užgauliojama žodžiais, užrašais. Tarp mokinių sparčiai plinta kibernetinės patyčios, ypač jos ženklios populiariuose socialiniuose tinklapiuose. Patyčios dažniausiai vyksta mokyklos koridoriuose, valgykloje, kai šalia nėra suaugusiųjų. Nuolatos patiriantiems patyčias sukeliamas fizinis, psichologinis diskomfortas ar net somatiniai sutrikimai.
2. Progimnazijoje patyčias patiria trečdalis mokinių, tai daugiau negu Lietuvoje HBSC 2010 m. atlikto tyrimo vidurkis. Patyčias dažniausiai patiria 5 – 6 klasių mokiniai. Dažniausiai tyčiojasi 6 – 7 klasėse besimokantys paaugliai. Dominuoja žodinės patyčios, dažnai apie auką pateikiama melaginga informacija, atskiria nuo grupės, nebendruoja. Respondentų teigimu dažniausiai tyčiojama klasėje nesant mokytojų, mokyklos koridoriuose.
3. Tyrimas atskleidė, jog progimnazijoje patyčių prevencinė programos nėra pakankamai gerai įgyvendinamos. Progimnazijoje po programos įgyvendinimo patiriančių patyčias ir besityčiojančių skaičius išaugo, o turėjo ženkliai sumažėti. Tyrimo duomenys atskleidė, jog mokytojų žinios apie patyčių prevencines programas pakankamos, bet jų labai trūksta mokiniams. Didžioji dauguma negalėjo įvardinti, kokiose programose progimnazija dalyvauja. Mokiniai nepakankamai supažindinti su patyčių pasekmėmis, nemokomi kaip reikia į jas reaguoti.
4. Išryškėjo, jog patyčių prevencinės programos Olweus stiprybė – darbas komandoje, naujų žinių įvaldymas. Respondentai nurodė šias programos silpnybes: specialistų patarimų, praktinių užsiėmimų trūkumas; griežti reikalavimai. Pilotinis projektas „Saugi mokykla“ respondentų vertinamas pozityviau. Išskiriamos šios stiprybės: bendradarbiavimas su kitomis ugdymo įstaigomis; psichologo seminarai; vasaros stovyklos mokiniams. Respondentai šio projekto silpnybių nežvelgė. Programos Antras žingsnis stiprybės: vaizdinga metodinė medžiaga, aiškios instrukcijos. Silpnybė –jog negalima dalintis gerąja patirtimi, medžiaga su ne programoje dalyvaujančiais asmenimis.
5. Nepasitvirtino hipotezė, jog patyčių prevencinių programų taikymas turėtų užtikrinti patyčių mažėjimo mastus. Tyrimas atskleidė, jog progimnazijoje patyčių nesumažėjo, priešingai jų skaičius išaugo.

Rekomendacijos

1. Tyrimu atskleista, kad patyčių mastas mokykloje nesumažėjo, o padidėjo. Rekomenduojama mokiniams suteikti daugiau informacijos apie prevencinių programų vykdymą. Plėsti prevencinių programų tinklą ir įtraukti, ne tik mokinius, bet ir visą mokyklos bendruomenę.
2. Atlikto tyrimo duomenys parodė, kad pertraukų metu mokyklos koridoriuose, klasėje nesant mokytojui vyksta daugiausia patyčių atvejų. Rekomenduojama didesnę dėmesį sutelkti į mokytojų budėjimą pertraukų metu, bei nesudaryti sąlygų patyčių plitimui paliekant mokinius klasėse be priežiūros.
3. Siekiant optimaliausių rezultatų patyčių mažinimo procese, nuolatos stiprinti bendradarbiavimą tarp mokinių, mokytojų ir tėvų.
4. Rekomenduojama ieškoti alternatyvių būdų, kaip platinti sklaidą apie patyčių prevencines programas, jų įgyvendinimą progimnazijoje. Vienas iš būdų, rengti programų pristatymo dienas, kurių metu mokiniai netradiciniais būdais pristato prevencinę programą (video medžiaga, šokiais ir t.t.).

Literatūra

1. Andrašiūnienė, M. (2007). Socialinio darbo terminų žodynas. Vilnius: Vilniaus kolegija.
2. Arlauskaitė, Ž. (2007). *Galiu padėti savo vaikui*. Vilnius: Švietimo aprūpinimo centras.
3. Baniulienė, A., Juodaitytė, A. (2011). Vaikų patyčių prevencijos programos "Olweus" efektyvumo raiška: mokyklos bendruomenės narių patirties analizė. *Jaunųjų mokslininkų darbai*, 3 (32), 17-25.
4. Bieliauskienė, I. (2010). „Zipio draugai“: mokomės draugiškai įveikti šiuolaikiško pasaulio iššūkius. Juodaitytė, A. (Red.). *Socialinis ugdymas: smurto ir patyčių prevencija ugdymo įstaigose V*. (p. 85 – 86). Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla.
5. Big Brother Big Sister programa. Paramos centras vaikams. (2011). <http://www.pvc.lt/bbbs> (žiūrėta 2013 - 02- 15).
6. Bitinas, B. (2006). *Edukologijos tyrimas: sistema ir procesas*. Vilnius: Kronta.
7. Boulton, M., Lloyd, J., Down, J., Marx, H. (2012). Predicting Undergraduates Self-Reported Engagement in Traditional and Cyberbullying from Attitudes. *Cyber Psychology, Behavior & Social Networking*, 3 (15), 141 – 147. Prieiga per duomenų bazę EBSCO Publishing (žiūrėta 2013-03-16).
8. Braslauskienė, R., Jonutytė, I. (2005). *Vaikų agresyvaus elgesio prevencija ugdymo įstaigoje*. Klaipėda: Klaipėdos universiteto leidykla.
9. Bukhari, F., Inam U., Hafiz, M. (2011). Bullying behaviour among boys at Secondary Level. *Interdisciplinary Journal of Contemporary Research in Business*, 3 (7), 60 – 73. Prieiga per duomenų bazę EBSCO Publishing (žiūrėta 2013-02-10).
10. Bulotaitė, L., Pivorienė, R. V., Sturlienė, N. (2000). *Drauge su vaiku*. Vilnius: UAB "Efrata".
11. Casas, J. A., Del Rey, R., Ortega-Ruiz, R. (2013). Bullying and cyberbullying: Convergent and divergent predictor variables. *Computers in Human Behavior*, 3 (29), 580 – 587. Prieiga per duomenų bazę EBSCO Publishing (žiūrėta 2013-02-12).
12. Čaikinienė, I. (2009). *Tyrimo "patyčios mokyklose" analizė*. Panevėžio miesto savivaldybės visuomenės sveikatos biuras. <http://www.panevezysvsb.lt/db/31/file/Tyrimo%20ataskaita-paty%C4%8Dios.pdf> (žiūrėta 2013-01- 18).
13. Čepienė, R., Gedutienė, R., Rugevičius, M., Šimulionienė, R., (2010). Neigiama jaunesniojo amžiaus paauglių bendravimo elektroninėmis priemonėmis patirtis: elektroninės patyčios ir su jomis susiję veiksniai. Juodaitytė, A. (Red.). *Socialinis ugdymas: smurto ir patyčių prevencija ugdymo įstaigose V*. (p. 7-17). Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla.

14. Čižauskaitė, J. (2007). Big Brother Big Sisters – gydanti draugystės įtaka. Jasiulionė, J. S., Povilaitis, R. (Sud.). *Modernūs požiūriai į patyčių ir smurto prevenciją mokyklose*. Tarptautinės konferencijos pranešimai (p. 75 – 78). Vilnius: Multiplex. http://www.vaikulinija.lt/files/konf_pranesimai_lt.pdf (žiūrėta 2013- 03- 16).
15. Damijonaitis, M. (Sud.) (2009). Patyčios Lietuvos mokyklose: problemos ir jų sprendimo būdai. *Švietimo problemos analizė*, 11 (39), 1 – 8. http://www.smm.lt/svietimo_bukle/docs/pr_analize/sv_prob11_Patycios_mokykloje.pdf (žiūrėta 2013-01-18).
16. Diamanduros, T., Downs, E. (2011). Creating a safe school environment: how to prevent cyberbullying at your school. *Library Media Connection*, 30 (2), 37 – 38. Prieiga per duomenų bazę EBSCO Publishing (žiūrėta 2013-03-18).
17. Duffell, J. (2007). Antras žingsnis: tyrimais pagrįsta smurto prevencijos programa mokykloms. Jasiulionė, J. S., Povilaitis, R. (Sud.). *Modernūs požiūriai į patyčių ir smurto prevenciją mokyklose*. Tarptautinės konferencijos pranešimai (p. 36 – 40). Vilnius: Multiplex. http://www.vaikulinija.lt/files/konf_pranesimai_lt.pdf (žiūrėta 2013- 03- 16).
18. Dunne, M., Sabates, R., Bosumtwi-Sam, C., Owusu, A. (2013). Peer Relations, Violence and School Attendance: Analyses of Bullying in Senior High Schools in Ghana. *Journal of Development Studies*, 2 (49). 285 – 300. Prieiga per duomenų bazę EBSCO Publishing (žiūrėta 2013-03-20).
19. Eckes, S., Gibbs, J. (2012). The Legal Aspects of Bullying and Harassment of Students With Disabilities: School Leaders' Legal Obligations. *Journal of School Leadership*, 6 (22), 1065 – 1086. Prieiga per duomenų bazę EBSCO Publishing (žiūrėta 2013-02-10).
20. Frisé, A., Hasselblad, T., Holmqvist, K. (2012). What actually makes bullying stop? Reports from former victims. *Journal of Adolescence*, 4 (35), 981 – 990. Prieiga per duomenų bazę EBSCO Publishing (žiūrėta 2013-03-12).
21. Gedutienė, R., Šimulionienė, R., Čepienė, R., Rugevičius M. (2012). Patyčios elektroninėje erdvėje: jaunesniojo amžiaus paauglių patirtis. *Tiltai*, 1 (58), 133 – 146.
22. Gilbert, L. (2007). Vaikų linija, CHIPS ir kitos draugiškos organizacijos; veiksmingas bendraamžių paramos sistemų įgyvendinimo būdas. Jasiulionė, J. S., Povilaitis, R. (Sud.). *Modernūs požiūriai į patyčių ir smurto prevenciją mokyklose*. Tarptautinės konferencijos pranešimai (p. 41 – 44). Vilnius: Multiplex. http://www.vaikulinija.lt/files/konf_pranesimai_lt.pdf (žiūrėta 2013- 03- 16).
23. Gilligan, J. (2002). *Smurto prevencija*. Vilnius: Eugrimas.
24. Girdvainis, G., Pocevičienė, R. (2009). Patyčių raiškos Šiaulių miesto bendrojo lavinimo mokyklose analizė. *Jaunųjų mokslininkų darbai*, 4 (25). 136 – 142.

25. Gourneau, B. (2012). Students Perspectives Of Bullying In Schools. *Contemporary Issues in Education Research*, 2 (5), 117 – 126. Prieiga per duomenų bazę EBSCO Publishing (žiūrėta 2013-02-10).
26. Griezeli, L., Finger, L. R., Bodkin-Andrews, G., H., Craven, R. G., Yeung, A. S. (2012). Uncovering the Structure of and Gender and Developmental Differences in Cyber Bullying. *Journal of Educational Research*, 6 (105), 442 – 455. Prieiga per duomenų bazę EBSCO Publishing (žiūrėta 2013-02-12).
27. Grigutytė, N., Salialionė, I., Skučaitė, V., Karmazė, E. G. (2008). *Tyrimo „Smurto mokyklose paplitimas, formos, priežastys, prevencija ir pagalbos priemonės“ ataskaita*. Vilnius.
http://www.smm.lt/svietimo_bukle/docs/tyrimai/kiti/Smurtas%20mokykloje%202008%20tyrimas%20Vaiko%20namas.pdf (žiūrėta 2013-03-10).
28. Gudonis, V., Šatkauskienė R. (2012). Priekabiavimas prie V-IX klasių mokinių, turinčių specialiųjų poreikių. *Pedagogika*, 106, 100 – 110.
Health Care Management Journal, 1 (8), 33 – 40. Prieiga per duomenų bazę EBSCO Publishing (žiūrėta 2013-03-18).
29. Hurrelmann, K., Unverzagt, G. (2001). *Kaip išugdyti stiprius vaikus*. Vilnius: Alma litera.
30. Ivanauskienė, V. (2010). Paauglių požiūris į fizinį ir emocinį smurtą tarp bendraamžių. Juodaitytė, A. (Red.). *Socialinis ugdymas: smurto ir patyčių prevencija ugdymo įstaigose V*. (p. 30-37). Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla.
31. Ybarra, M. L., Mitchell, K. J. (2004). Online aggressor/targets, aggressors, and targets: a comparison of associated youth characteristics. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*. 45 (7), 1308-1316. Prieiga per duomenų bazę EBSCO Publishing (žiūrėta 2013-03-13).
32. Jonynienė, Ž. V., Bartkutė, A., Butvilas, T., (2011). Teisinis švietimas kaip prevencinė priemonė prieš patyčias mokyklose: mokinių ir mokytojų sampratos. *Socialinis darbas*, 10 (2), 217 – 228.
33. Juodeikaitė, A. (2010). Smurto ir patyčių prevencija: tarp veiklos ir išmokto bejėgiškumo. Juodaitytė, A. (Red.). *Socialinis ugdymas: smurto ir patyčių prevencija ugdymo įstaigose V*. (p. 159-170). Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla.
34. Juozulynas, A., Jurgelėnas, A., Narkauskaitė, L., Venalis, A. (2012). Vaikų agresyvaus elgesio priežastys. *Visuomenės sveikata*, 4 (59), 9 – 14.
[http://www.hi.lt/images/Sv_4\(59\)_Juozulynas_lit_apzv.pdf](http://www.hi.lt/images/Sv_4(59)_Juozulynas_lit_apzv.pdf)
35. Kaffemanienė, I. (2006). *Negalės ir socialinės gerovės tyrimų metodologiniai aspektai*. Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla.
36. Kardelis, K. (2005). *Mokslinių tyrimų metodologija ir metodai*. Šiauliai: Lucilijus.

37. Karmaza E., Grigutytė N., Karmazė E. G. (2007). *Smurtas mokykloje: prevencija ir pagalba*. Vilnius: Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministerijos Švietimo aprūpinimo centras.
38. Karžinauskienė, R. (2010). Kuriame Saugią mokyklą: projekto „Saugi mokykla“ įgyvendinimo patirtis. Juodaitytė, A. (Red.). *Socialinis ugdymas: smurto ir patyčių prevencija ugdymo įstaigose V*. (p. 185 – 196). Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla.
39. Keinys, S. (Red.) (2011). *Dabartinės lietuvių kalbos žodynas*. <http://dz.lki.lt/search/> (žiūrėta 2012 -12 -15).
40. Kurienė, A. (2007). *Ką kiekvienas vaikas turi žinoti apie smurtą ir kaip išlikti saugiam*. Vilnius: Švietimo aprūpinimo centras.
41. Kvieskienė, G. (2000). *Socializacijos pedagogika. Įvadas į socialinę pedagogiką*. Vilnius: Baltijos kopija.
42. Kvieskienė, G. (2005a). *Pozityvioji socializacija*. Vilnius: VPU leidykla.
43. Kvieskienė, G. (2005b). *Smurto prevencija mokyklose*. Vilnius: Švietimo aprūpinimo centras.
44. Kwan, G. C. E., Skoric, M. M. (2013). Facebook bullying: An extension of battles in school. *Computers in Human Behavior*, 1 (29), 16 – 25. Prieiga per duomenų bazę EBSCO Publishing (žiūrėta 2013-03-18).
45. Lions Quest gyvenimo įgūdžių ugdymo programos dalis „Paauglystės kryžkelėse“ <http://www.lions-quest.lt/> (žiūrėta 2013- 03- 17).
46. Luobikienė I. (2000). *Sociologija: bendrieji pagrindai ir tyrimų metodika*. Kaunas: Technologija.
47. Malinauskienė, D., Gumuliauskienė, A. (2010). Smurto raiškos mokykloje socioedukacinė prevencija: mokinių požiūris. Juodaitytė, A. (Red.). *Socialinis ugdymas: smurto ir patyčių prevencija ugdymo įstaigose V*. (p. 197-208). Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla.
48. Mažionienė, M., Povilaitis, R., Suchodolska, I. (2012). *Elektroninės patyčios ir jų prevencija*. http://www.bepatyciu.lt/static/cms_page_media/4/Leidiny%20%20Elektronines%20patycios%20ir%20ju%20prevencija.pdf (žiūrėta 2013-03-20).
49. Merfeldaitė, O., Railienė, A. (2007). *Preveninio darbo grupės veikla bendrojo lavinimo mokykloje*. Vilnius: UAB „Sveikas žmogus“. <http://portalas.emokykla.lt/Documents/Metodiniai%20leidiniai/SPPC/PREV%20DARBO%20OGR%20VEIKLA%201.pdf> (žiūrėta 2013-02-15).
50. Myers. D. G. (2008). *Socialinė psichologija*. Kaunas: Poligrafija ir informatika.

51. Morgan, H. (2012). What Teachers and Schools Can Do to Control the Growing Problem of School Bullying. *Clearing House*, 5 (85), 174 – 178. Prieiga per duomenų bazę EBSCO Publishing (žiūrėta 2013-02-10).
52. Nacionalinės smurto prieš vaikus prevencijos ir pagalbos vaikams 2008–2010 m. programos patvirtinimas. Lietuvos Respublikos vyriausybė. 2008 balandžio 24 d. Nr. 392. Vilnius. http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_1?p_id=331947 (žiūrėta 2013-02-12).
53. Olweus D., Limber S. P., Flerx, W. C., Mullin, N., Riese, J., Snyder, M., Thyholdt, R., Baraldsnes, A. (2008). *Olweus patyčių prevencijos programos vadovas mokyklos darbuotojams*. Vilnius: UAB „Judex“.
54. Olweus patyčių prevencinė programa. Specialiosios pedagogikos ir psichologijos centras. <http://sppc.lt/index.php?-1647982807> (žiūrėta 2013-02-18).
55. Olweus patyčių prevencinė programa. I, II, III etapų mokyklų sąrašai. Specialiosios pedagogikos ir psichologijos centras. <http://www.sppc.lt/index.php?-422723026> (žiūrėta 2013-02-18).
56. Olweus patyčių prevencinės programos įgyvendinimas Lietuvoje. <http://www.bepatyciu.lt/lt/mokykloms/olweus-patyci-prevencins-programos-gyvendinimas-lietuvoje/> (žiūrėta 2013-02-18).
57. Olweus, D. (2007). Patyčios mokyklose: faktai ir intervencija. Jasiulionė, J. S., Povilaitis, R. (Sud.). *Modernūs požiūriai į patyčių ir smurto prevenciją mokyklose*. Tarptautinės konferencijos pranešimai (p. 19 – 30). Vilnius: Multiplex. http://www.vaikulinija.lt/files/konf_pranesimai_lt.pdf (žiūrėta 2013-03-16).
58. Pilkauskaitė – Valickienė, R., Raižienė, S., Žukauskienė, R. (2009). Elektroninių patyčių paplitimas tarp Klaipėdos apskrities vyresniųjų klasių moksleivių. *Socialinis darbas*, 8 (2), 114–121.
59. Pocevičienė, R. (2010). Vaiko laisvės ir atsakomybės fenomenas kaip patyčių ir smurto prevencijos socialinis – kultūrinis kontekstas. Juodaitytė, A. (Red.). *Socialinis ugdymas: smurto ir patyčių prevencija ugdymo įstaigose V*. (p. 118-126). Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla.
60. Pocevičienė, R., Girdvainis, G. (2011). Patyčių paplitimo Akmenės rajono bendrojo lavinimo mokyklose analizė. *Jaunųjų mokslininkų darbai*, 1 (30), 28 – 35.
61. Pocevičienė, R., Girdvainis, G. (2010). Vaikų patyčių prevencijos bendrojo lavinimo mokykloje sistemos bruožų analizė: priemonės ir dalyviai (Šiaulių atvejis). *Mokytojų ugdymas*, 14 (1), 156 – 180. http://issuu.com/mokytojuugdymas/docs/mu14_8?mode=window&backgroundColor=#222222 (žiūrėta 2013-02-10).

62. Povilaitis R., Jasiulionė J. S. (2008). *Mokykla gali įveikti patyčias. Rekomendacijos mokytojams*. Vilnius: Švietimo aprūpinimo centras.
63. Povilaitis, R., Jasiulionė, J. S., Kurienė, A., Pūras, D., Arlauskaitė, Ž., Petkutė, E., Čižauskaitė, J., Valantinas, V. (2007). *Kuriame mokyklą be patyčių*. Vilnius: UAB Multiplex.
64. Povilaitis, R., Valiukevičiūtė J. (2006). *Patyčių prevencija mokyklose*. Vilnius: UAB Multiplex.
65. Prevencinė ir intervencinė programa „Antras žingsnis“. Pramos vaikams centras. <http://www.pvc.lt/second-step> (žiūrėta 2013-03-20).
66. Programos „Zipio draugai“ dalyvių statistika. (2012). <http://www.vaikolabui.lt/wp-content/uploads/2012/10/Statistika-ZD.-2012.pdf> (žiūrėta 2013- 02- 20).
67. Projektas „Saugios aplinkos mokykloje kūrimas“. (2011). Specialiosios pedagogikos ir psichologijos centras. Nr. VP1-2.3-ŠMM-04-V-03-005 <http://www.sppc.lt/index.php?708806584> (žiūrėta 2013- 03- 19).
68. Račkauskas, D., Šilėnienė, B. (2010). Pedagogų prevencinė veikla mažinant mokinių tarpusavio patyčias ir smurtą bendrojo lavinimo mokykloje. Juodaitytė, A. (Red.). *Socialinis ugdymas: smurto ir patyčių prevencija ugdymo įstaigose V*. (p. 234 – 243). Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla.
69. Reulbach, U., Ladewig, E. L., Nixon, E., O'Moore, M., Williams, J., O'Dowd, T. (2013). Weight, body image and bullying in 9-year-old children. *Journal of Paediatrics & Child Health*, 4 (49), 288 – 293. Prieiga per duomenų bazę EBSCO Publishing (žiūrėta 2013-05-06).
70. Robichaud, M. G. R. (2007). *Vaikas kenčia pažeminimus mokykloje*. Vilnius: Baltos lankos.
71. Rupšienė, L. (2007). *Kokybinio tyrimo duomenų rinkimo metodologija*. Klaipėda: Klaipėdos universiteto leidykla.
72. Saugios mokyklos kūrimas. (2012). VO „Gelbėkit vaikus“. <http://gelbvaik.lt/ka-mes-darome/kova-pries-smurta/pilotinis-projektas-%E2%80%9Esaugi-mokykla%E2%80%9C/> (žiūrėta 2013-02-12).
73. Schroeder, B., Messina, A., Holliday, C., Barto, S., Schroeder, D., Masiello, M. (2012). The Role of a Health Care Foundation in a Statewide Bullying Prevention Initiative. *Academy of*
74. Shetgiri, R., Lin, H., Avila, R. M., Flores, G. (2012). Parental Characteristics Associated With Bullying Perpetration in US Children Aged 10 to 17 Years. *American Journal of Public Health*, 12 (120), 2280 – 2286. Prieiga per duomenų bazę EBSCO Publishing (žiūrėta 2013-03-18).

75. Skerytė-Kazlauskienė, M., Barkauskienė, R., Povilaitis, R. (2012). Paauglių, turinčių mokymosi sutrikimų, savęs vertinimas: ar svarbi patyčių patirtis? *Tiltai*, 3 (60), 99 – 109.
76. Slušnys, L. (2007). Lions Quest ugdymo programos. Jasiulionė, J. S., Povilaitis, R. (Sud.). *Modernūs požiūriai į patyčių ir smurto prevenciją mokyklose*. Tarptautinės konferencijos pranešimai (p. 80 – 84). Vilnius: Multiplex. http://www.vaikuliniija.lt/files/konf_pranesimai_lt.pdf (žiūrėta 2013- 03- 16).
77. Šalaševičiūtė R. (2007). Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaigos patirtis sprendžiant patyčių ir smurto problemas mokyklose. J. S., Povilaitis, R. (Sud.). *Modernūs požiūriai į patyčių ir smurto prevenciją mokyklose*. Tarptautinės konferencijos pranešimai (p. 13 – 17), Vilnius: Multiplex. http://www.vaikuliniija.lt/files/konf_pranesimai_lt.pdf (žiūrėta 2013- 03- 16).
78. Šukytė, D. (2010). Socialinis ir emocinis ugdymas patyčių prevencijoje. Juodaitytė, A. (Red.). *Socialinis ugdymas: smurto ir patyčių prevencija ugdymo įstaigose V*. (p. 245 - 255). Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla.
79. Targamadžė, V., Valeckienė, Dž. (2007). Patyčių bendrojo lavinimo mokykloje samprata: priešasčių, formų ir pasekmių diskursas. *Acta Paedagogica Vilnensia*, 19, 159 – 171.
80. Tidikis R. (2003). *Socialinių mokslų tyrimų metodologija*. Vilnius: Lietuvos teisės universiteto leidybos centras.
81. Tochigi, M., Nishida, A., Shimodera, S., Oshima, N., Inoue, K., Okazaki, Y., Sasaki, T., Szolnoki, A. (2012). Irregular Bedtime and Nocturnal Cellular Phone Usage as Risk Factors for Being Involved in Bullying: A Cross-Sectional Survey of Japanese Adolescents. *PLOS ONE*, 9 (7), 1 – 6. Prieiga per duomenų bazę EBSCO Publishing (žiūrėta 2013-02-12).
82. Torres, J. A. C., Cangas, A. J. Garcia, G. R., Langer, A. I., Zárate, R. (2012). Early Detection of Drug Use and Bullying in Secondary School Children by Using a Three-Dimensional Simulation Program. *CyberPsychology, Behavior & Social Networking*, 1 (15), 43 – 49. Prieiga per duomenų bazę EBSCO Publishing (žiūrėta 2013-02-12).
83. Valackienė, A. (2007). *Sociologinis tyrimas*. Kaunas: Technologija.
84. Valeckienė, Dž. (2007). Patyčių tarp bendraamžių prevencijos strategijų mokyklose analizė: užsienio šalių patirtis. *Tiltai*, 4 (41), 53 – 62.
85. Valeckienė, Dž. (2011). Elektroninių patyčių tarp 5-12 klasių mokinių prevencijos gairės mokykloje: mokinių ir pedagogų požiūris. *Tiltai*, 3 (56), 345 – 356.
86. Valstybinė akreditavimo sveikatos priežiūros veiklai tarnyba prie Sveikatos ministerijos (2012). <http://www.vaspvt.gov.lt/node/331> (žiūrėta 2013-02-12).

87. Vareikienė, I., Zaborskis, A. (2012). Mokinių psichologinės savijautos pokyčiai, įvykdžius Olweus patyčių prevencijos programą Kauno miesto mokyklose. *Visuomenės sveikata*, 4 (59), 59 – 66.
88. Vosylienė, E. (2009). *Socioedukacinis darbas su vaiku*. Vilnius: Baltos lankos.
89. Weidong L., Rukavina, P., Wright, P. (2012). Coping Against Weight-Related Teasing among Adolescents Perceived to be Overweight or Obese in Urban Physical Education. *Journal of Teaching in Physical Education*, 2 (31), 182 – 199. Prieiga per duomenų bazę EBSCO Publishing (žiūrėta 2013-02-10).
90. Williams, K., Kennedy, J. H. (2012). Bullying Behaviors and Attachment Styles. *North American Journal of Psychology*, 14 (2), 321 – 337. Prieiga per duomenų bazę EBSCO Publishing (žiūrėta 2013-03-18).
91. Williams, S. E. (2007). Patyčių suvokimas įvairiuose aplinkose. Pasiūlymas, kaip suvokti vidines ir išorines įtakas patyčiomis ir kaip su jomis dirbti. Jasiulionė, J. S., Povilaitis, R. (Sud.). *Modernūs požiūriai į patyčių ir smurto prevenciją mokyklose*. Tarptautinės konferencijos pranešimai (p. 62 – 67). Vilnius: Multiplex. http://www.vaikulinija.lt/files/konf_pranesimai_lt.pdf (žiūrėta 2013- 03- 16).
92. Zaborskis, A. (2010). Patyčios Lietuvos mokyklose tarptautinio HBSC tyrimo duomenimis: pokyčiai 1994-2010 m. ir tarptautinis palyginimas. <http://www.vaikulinija.lt/files/a.zaborskis.pdf> (žiūrėta 2013- 03- 19).
93. Zaborskis, A., Vareikienė, I. (2007). Patyčios Lietuvos mokyklose HBSC tyrimo duomenimis: pokyčiai 1994–2006 m. ir tarptautinis palyginimas. Jasiulionė, J. S., Povilaitis, R. (Sud.). *Modernūs požiūriai į patyčių ir smurto prevenciją mokyklose*. Tarptautinės konferencijos pranešimai (p. 68 – 73). Vilnius: Multiplex. http://www.vaikulinija.lt/files/konf_pranesimai_lt.pdf (žiūrėta 2013- 03- 16).
94. Žukauskienė, R. (2001). *Kodėl vaikai neklauso? Mokymo priemonė tėvams ir mokytojams*. Vilnius: G. Kuskio firma.

**BULLYING PREVENTION PROGRAMAS APPLICATION SOCIOEDUCATIONAL ASPECTS:
EXPRESSION TENDENCIES**

The Master's Degree Thesis

Summary

Theoretical research was made on bullying phenomenon and *analysis* of the prevention programs. *Hypothesis*, that bullying prevention programs application should ensure the reduction of bullying scale. Research, *questionnaire survey* and *interview methods* were used, purpose – to reveal the bullying prevention programs aspects of the application and expression tendencies. *Content* analysis was done and also used Dan Olweus data network for information collection and calculations.

Quantitative research survey involved students (3-8 grade) from Siauliai progymnasium 168 (2011 m.) and 160 (2012 m.). Interview involved 10 teachers and 10 (5-8 grade) students from Siauliai progymnasium.

The main conclusions of the empirical research: 1) Scientific analysis of the literature reveals that bullying is a widespread phenomenon in Lithuanian schools. Among Students the most commonly used oral form of bullying, also cyber-bullying is spreading rapidly. Constantly experiencing bullying can cause physical, psychological discomfort, or even somatic disorders. 2) In progymnasium one-third of students is bullied, this is more than HBSC Lithuania survey average in 2010. Most of the bullying is experienced in 5 – 6 grades. Mostly bullying students are from 6 – 7 grade. The most bullying is done in: the classroom without the teacher, the school corridors. 3) The study revealed that progymnasium bullying prevention program is integrated not well enough. After the program victims and bully numbers have increased, but had to be significantly reduced. Students were insufficiently acquainted with consequences of bullying, were not taught how to respond to them. 4) Revealed, that the Olweus bullying prevention program strength – teamwork, mastering of the new knowledge. Weaknesses: lack of expert advice, practical exercises, strict limits. Pilot project "Saugi mokykla" strength: cooperation with other educational institutions, seminars, summer camps for students. No weaknesses found. Program second step strength: picturesque course materials, clear instructions. Weakness - that you cannot share good experience, material with the people outside of the program.

Hypothesis, that bullying prevention programs application should ensure the reduction of bullying scale, was not proved. The study has revealed that progymnasium bullying scale hasn't decreased, contrarily the number has increased.

Keywords: bullying, bullying prevention programs, expression, socioeducational, aggression.

PRIEDAI